

Kassarimaa

Isa ja poeg. Foto autor Viktor Rõbtšenko

30. septembril avati Kassari muuseumimaja õuel tamme all mälestuspink Ülo Kaevatsile.

2012. aastal pandi pink Sääremäele Ott Arderile, 2013 Kassari kabeliaeda Marie Underile ning Kallaste suvemaja õuele Aino ja Oskar Kaldale, 2014 said Kassari muuseumimaja õuele oma padaajamise puki Lepa Anna ja Panso Volli.

Kaevatsi vaim

Oli 1947. aasta mihklipäev.

Kaevatsi tallu Augusti ja Hilda perre sündis poeg. Nimeks pandi Ülo. Juba olid olemas Eino ja Silvi, peagi sündisid Urve ja Ivi. Poiss kasvas ja arenes, läks kooli, Kassari algkooli, kus üks õpetajaid oli vanem vend Eino. Õppimine ja sport. Edasi üle mäe bussi peale ja Käina kooli, jälle sport ning igas aines väga head hinded. Eriline andekus avaldunud matemaatikas.

Tallinnas keskkoolis käies oli elukoht õe juures. Ülikool, füüsika ja filosoofia. Teadlane ja õppejõud. Aegade pööris, rahvarinne, „Äi-äi, jo see peab nõndaviisi olema, kui Kaevatsi poiss sedasi ütles,“ teadsid külamehed rääkida. Entsüklopeediakirjastus ja tehnikaülikooli filosoofia õppetool.

On 2017. aasta mihklikuu viimane päev.

Koolimaja õue tammepuu alla on kogunenud kenake seltskond, inimesi kaugelt ja ligemalt. Seltsi- ja muuseumitegelased ning perekond, on riigimehi, mäletajaid, klassikaaslasi, uudistajaid ja dokumenteerijaid. Ülo Kaevats saab omanimelise pingi. Sagripäine noor mees pistab tulijale sõbralikult käe pihku: „Marten, oma isa poeg.“ Nooruke pillimees Georg Rüütel mängib alustuseks Siberimaa setude pisut nukra, ent hoogsa loo. Poeg Mihkel teeb sissejuhatavad sõnad ja jutujärje saab riigisekretär Heiki Loot. Ta meenutab, et Ülo oli riigijuht Platoni järgi: aus, arukas, aateline ja heatahtlik. Tema andis riigisekretäri ametile kuju ja sisu – pani spordimehena lati paika. Ja on veel üks teene, mille Ülo koos abikaasa Mallega Eestile on teinud, nimelt mõlemad pojad, nii Mihkel kui ka Marten, on jõudnud samuti riigiteenistusse. Lõpetuseks lausub Loot: „Kassari inimesed on andnud riigile Ülo, aitäh!“

Tiiu Kopli tutvustab Ülo päritolu, vanemaid ning kooliaega. Ülo oli ideaalne õpilane, olevat kooliõpetajad öelnud, kolmeteistaastasena kuulus Kassari võrkpallivõistkonda ja see oli tollal Hiiumaa parimaid. Rahvarinde aegadel käis kodusaarel kõnelemas ja haridusseltsi alguses oli nõuga abiks. Just Ülo ettepanekul pandi kokku Kassari kodulooline andmebaas. Kui 1999. aastal loodi Lepa Anna Sukasäär, oli Ülogi kohal, ja edaspidi oli ta halduskogu liikmena üks neid, kes stipendiume määras. Kui Ülo oli siit läinud, seisis ajalehes, et matustele palutakse pärgi ja lilli mitte tuua, küll aga võivad soovijad annetada Anna sukasäärde. Nii tegi Ülo meile 743-eurose kingituse juba siit lahkununa.

Georg mängib. Ja siis räägib perekonna nimel Mihkel Kaevats. Poeg silmab päästepaati ja mainib raskeimat aega isa elus riigimehena – see oli Estonia katastroofi aeg. Ta mõtleb isa kui elava inimese peale ja peab jutupinki heaks lobisemise kohaks, sest on võimalik, et tammeokstes lehvib isa vaim. Isa ei surunud omi mõtteid kunagi peale, vaid kuulas kaaslaste ära ja korrigeeris oma arvamust, kui selleks oli põhjust. Pink toob inimesed kokku, siin on ruumi.

Toomas Kokovkin meenutab ühist tööd Hiiumaa koguteose kokkupanekul. Ta lisab, et Ülo Kaevats oli temale hindeks pannud viie, seda küll kunagi filosoofiaeksamil.

Muuseumis ootab kohvilaud, mille on katnud kohvik Hõng. Lastakse hea maitsta, tutvutakse, räägitakse, mis südamele, ja kuulatakse, mida teisel öelda.

Kas see ei pidanudki olema mälestuspingi mõte?

Ja vaim lehvib ...

Vaimu püüdis tabada Paja Anu

Ülo Kaevats sündis 29. septembril 1947 Hiiumaal Kassaris. 1972. aastal lõpetas ta füüsikateoreetiku ja teadusfilosoofina Tartu ülikooli.

Ta töötas 1973–1981 Eesti NSV teaduste akadeemia ajaloo instituudi teaduri ja filosoofia sektori juhataja kohusetäitjana ning 1981–1989 teaduste akadeemia filosoofiakateedri dotsendina. 1989–1992 ja 1999–2000 oli ta „Eesti entsüklopeedia“ peatoimetaja ning 1991–1992 ja 1995–1999 Eesti Entsüklopeediakirjastuse peatoimetaja. 1992–1995 oli Ülo Kaevats taastatud Eesti vabariigi esimene riigisekretär. 1999. aastast töötas ta

Tallinna tehnikaülikooli professorina ja filosoofia õppetooli juhatajana.

Kaevats oli 1988–1990 rahvarinde programmikomitee ja aukohtu esimees ning osales I eestseisuse töös. 1995–2000 oli ta Tartu ülikooli kuratooriumi esimees ja aastast 1995 Eesti teadlaste liidu juhatuse liige.

Ülo Kaevats suri 30. jaanuaril 2015.

Mälestuspink avati riigikantselei, Kassari haridusseltsi ja perekonna koostöös.

(„Eesti entsüklopeedia“ 14. köite (2000, peatoimetaja Ülo Kaevats) ja riigikantselei kodulehe põhjal Anu Hülge.)

Riigisekretärid Uno Veering ja Heiki Loot. Foto autor Kristiina Tiimus / Riigikantselei

Mälestusi Nurmelt

Nurme Reet

(Reet Saarinen, neiuna Oolmets, sündinud 1947)

Meie kodu Nurme talu Uidu külas asub Käina lahe ääres.

Üks esimesi mälestusi ongi mul merre vajuvast päikesekerast, mis otse köögiaknast sisse säras. Tundus, et meri on kohe meie karjamaa-aia taga! Vahva!

Uidu külas meie lähedal olid kobaras koos talud: Nurme, Palade, Kontsu, Masu, Lao, Sepa, siis pisut edasi Matsi-Peetri ja lahe ääres veel Jüri. Külatee lõppes meie õues. Karjamaa ja meri olid aia taga.

Meri oli meile alati kohal olev sõber, kaaslane.

Minu sündimise ajal olid vanaema ja vanaisa (isa vanemad) veel elus. Kuid aasta jooksul nad lahkusid siitilmast. Nii olid meie peres isa-ema ning tüdrukud Anne

ja Reet, kellele lisandus peagi kaks poissi – Rein ja Andres.

Kuna väikseid lapsi ei saanud üksi jätta, siis oli hea võimalus, et ema sai koduõuel töötada. Meie endises laudas olid kolhoosi lambad ja ema oli nende talitaja.

Meie kodu esialgne majade asetus oli tavaline: rehielamu, vastas laut, kelder, kõrval aidad, kaugemal suitsusaun-puukuur (töötuba isale). 30-ndatel ehitati uus maja teisele poole kraavi. Kraav algas Lemmena metsast ja viis vee Käina lahte. Sinna juurde ehitati puukuur ja selles olid peale muu suured riulid õunte hoidmiseks. Meil oli suur õunaaed – eks tublid aednikud vanaisa ja isa istutasid ja pookisid. Ja meil oli ligi kümme mesipuud. Milline maiuspala oli värskel kärjemesi!

Tagasi minnes ema lambasihvriameti juurde – see oli meie jaoks väga tore amet. Me saime seal lambatallesid lutitada ja neid muidu piltsida. Aitasime vett tassida ja heinu pööningult alla ajada. Kevadel olime Käina lahe ääres karjas. Suuremaks saades käisime karjas juba Sääre mäel ja Kassari otsas, hiljem viidi lambad Hanikatsi laiule.

Koolis käisime Kassari algkoolis mõisas. Tee viis

läbi Palade niidi, Lao aia äärest, Matsi-Peetri õuest koos Lehte ja Silviga Lemmena metsa kaudu Langi juurde. Selline tore tee. Ja kui Lemmena mets ujutas, tuli Neitsimäe õuest läbi minna. Pisut hirmutav oli nende suur-suur hundikoer Poi. Õnneks oli ta tavaliselt ketis.

Kooliteel sai nalja veesügavust mõõtes, parvetades või lumehanges koopaid uuristades.

Kooli minnes olin pelglik ja ei saanud õieti sõnagi suust. Seepärast on huvitav, et ükskord olin julge, sakutasin Kalju Martat seelikusabast ja hüüdsin: „Õpetaja, õpetaja, kuuled sa?!“

See pahandas õpetajat: „Õpetajale ei öelda sina! Nurka!“

See õppetund mõjus kaua – praegugi on pisut keeruline oma klassijuhatajale sina öelda. Hea on teada oma õppetunde.

Suved olid meil vahvad. Kõigepealt tuli kodused tööd ära teha. Töid oli palju, ema-isa olid päevad läbi kolhoositööl. Nii me siis tõmbasime loosi, kes mida teeb. Õnneks oli meid mitu. Vahel sai omavahel vahetada, kui mina näiteks ei tahtnud süüa teha või Anne mõnd õuetööd. Tööd tehtud, tormasime suure mere äärde ujuma, õhtul spordiplatsile

või kinno, tantsima või mõnele etendusele. Poistel olid muidugi veel omad tegemised, huvid.

Suvi algab ju jaanituledega. Väiksena mäletan jaanitulesid Uidu küla tee otsas Saarumäel veski all. Kodust võeti head ja paremat kaasa, Kaubi Paul mängis pilli, tants ja laul käis hommikuni. Vahel tulid mõisa jaanitulelisedki meie juurde. Vahva oli.

Hiljem olid jaanituled mõisaõues keldrivaremete juures. Mäel veski juures sai merd ja lühikest suveööd nauditud ning esimesi maasikaid otsitud.

Laul ja muusika on meie peres väga olulised. Vanaisa, isa ja teised laulsid, mängisid harmooniumi, isa osales näitemängus ja oli igati tegev seltsielus. Kolhoosi ajal oli ta

tagasihoidlik, tagaplaanil. Sünnipäevadel saime näha kuulda isa teistsugust, säravat poolt. Suvel tähistati meie isa ja ema sünnipäevi, siis sai emapoolne suguvõsa mandrilt Hiiumaale tulla. Isa omad olid rohkem Hiiumaal. Peoks tehti suuri ettevalmistusi: isa või Kaasiku Priidu tegi õlut, ema õed vaaritasid mitu päeva saunaköögis ja toad olid kookide küpsetamise lõhnu täis. Milline laul, pillimäng, tants, rõõm, nali ja naer majas ja õues kajas! Tõeline lust.

Teismelisena tuli kolhoosis tööl käia: väetamine, rohimine, heinategu. Kõik see oli vahva koos teiste lastega. Isa oli brigadir I brigaadis. Ta oli südamega väga asja juures ja kasutas meid vajadusel võimalusel augu täiteks.

Meie koolitee viis meid edasi Käina kooli (mind juba Putkastesse, sest Käina kool oli maha põlenud). Sealt edasi Kärkla keskkooli. Peale keskkooli astusin TPI-sse ja sealt edasi omandasin tekstiiliinseneri ja -tehnoloogi tarkusi Kaunases. Rein läks peale Käina kooli Tallinna merekooli ja sealt edasi mere avaratele vetele. Anne õpetas, treenis lapsi Hiiumaal. Andres lõpetas Järva-Jaani kutsekooli ning oli traktorist ja autojuht kodu lähedal, kuigi ta tundis metsade kutset (vanaisa moodi).

Kõik me abiellusime, rajasime kodud. Kuigi mina olen see ärakaranud hiidlane, on mu hing tugevalt kodusaare küljes. Nii kui jalg Hiiumaad puutub, tuleb hinge rahu.

Tänud armsale kodusaarele ja inimestele!

Pärna pere lugu

Anne Nurk

sündinud 1953

Meie talu nimi on dokumentides Lageda, aga rahvasuus Pärna. Seda sellepärast, et minu isa Aleksander Koor on pärit Jausa küla Pärna talust. Meie talu sai ta mõisamaade jagamisel peale Vabadussõda ja see jagamine oli käinud loosi võtmisega.

Isa sündis 1896. aastal ja Esimese maailmasõja ajal sai ta nii vanaks, et pidi minema tsariarmeele ja rindele. Lapsena nurusin alatasa, et isa räägiks sõjajutte. Kahjuks mäletan neist väga vähe.

Mäletan sellist juttu, et kui kuulutati välja Eesti Vabariik, oli ta Vene poolel Narva taga. Sellest kuulnud, hakkas ta mõtlema, kuidas Eestisse saada. Oli tulnud öösel rongi välisukse küljes rippudes. Narva sillal oli sinel peksnud vastu silla käsipuud ja ta oli mõelnud, et kui nüüd kusagile kinni jääb, siis on lõpp.

Aga ta jõudis Eestisse ja võitles hiljem Vabadussõjas. Ta rääkis, et nad olid olnud Lätimaal Burtnieki järve ääres. Vaatasin kaardilt, see on päris suur järv Abja-Paluoja ja Mõisakülast lõuna poole ja eestikeelse nimega Asti järv. Ta tahtis väga sinna kunagi tagasi minna, aga ei olnud

võimalust. Isa sai Läti Vabariigilt aukirja osavõtu eest Läti vabastamisel. See on välja antud 1928, kui Vabadussõja algusest oli möödas 10 aastat. Olen seda siiani alles hoidnud – lastele ja lastelastele.

Küsisin Hollmann Elmarilt, miks minu isa ei olnud Vabadussõjast osavõtjate seas nimetatud. Vastas, et teadis ainult Kassari mehi, mitte Orjaku omasid. Ütles, et kui see oleks Vene ajal teatavaks saanud, oleks selle eest olnud Siberi sõit või mahalaskmine.

Minu isaga koos oli Vabadussõjas Koor Andrei – Koor Eriku isa ning Koor Tõnu, Toomase ja Anu

vanaisa.

Meie talu maa oli olnud põhiliselt mõisa karjamaa, põldu polnud kuigi palju. Hulga põllumaad tegi isa ise kadastikust juurde. Ehitati esialgne elumaja, millest on praegu vundament alles, ja laut. Hiljem tehti ait, kelder, saun-kuivati (ühes otsas saun, teises viljakuivati) ja uuem elumaja. Et laut ja uus elumaja olid ühel joonel, ehitati vahepeale veel teine laut (hobustele) ja rehepeksukuur. Nii tekkis üks pikk maja, mille pikkuseks olen mõõtnud 38 meetrit. See pidavat olema Eestis üsna haruldane. Loomadest peeti meil paari lehma, mõnd siga, olid lambad ja hobused. Kui praegu mõelda, kui palju tööd tuli taludes teha – põldu harida, heina teha, vilja külvata ja koristada – abiks ainult hobused ja mõni lihtne põllutööriist.

Isa käis alati ka merel kala püüdnud. Teise maailmasõja ajal olevat ta olnud rindele saatmiseks liiga vana, aga kalapüüginorm pandi peale, see tuli täita. Hiljem oli ta kalamees Ranna Kaluri kolhoosis.

*Sõjamehed Feodor
Brenner Sarvelt ja
Aleksander Koor
(seisab)
I maailmasõja päevil*

Isa abiellus Helene Vakuga, kes on pärit Selja külast Aidaantsu talust. Helene oli Lepa Anna sugulane, sellepärast oli meil ka Anna noorepõlve pilt, mille andsin Hiiumaa muuseumile. Lapsi neil ei sündinud ja nii võttis isa ühe oma õelastest endale kasvatada. Õe perekonnas oli kaheksa last. Nad lapsendasid ta ja tema on minu poolõde Silvia, algul perekonnanimega Koor, hiljem abielludes Liik. Silvi sündis 1932 ja elas aastani 1952 meie talus. Kahju, et tema oma elust ei kirjutanud, oleks olnud huvitav lugeda. Aga aeg oli selline, et ehk oli ohutum mitte kirja panna. Silvi käis Kassari 7-klassilises koolis. Meil on veel alles tema tolleaegseid kooliraamatuid. Hiljem õppis Saaremaal Kõljala põllumajanduskoolis. Oli lühikest aega kolhoosis tööl ja siis läks mandrile.

Isa esimene naine Helene oli kolhoosis pullitalitaja. Meie Orjaku lüpsifarmi juures oli ka pullilaut. Ja pulli läbi ta surma saigi, pull oli sarved läbi torganud. See jube surm oli aastal 1951.

Siis tuli meile minu ema, kes oli isast 13 aastat noorem. Ema on pärit Nõmmekülalt Kopa talust. Enne abiellumist perekonnanimega Saarna, pärast siis Koor Elli. Tema järgi on ka minu tütar oma nime saanud. Ema oli hea telgedel kuduja, üks tema töö

Tartu etnograafiamuuseum käis filmimas, kuidas Elli kangastelgedel koob. Väikest Annet lasti kiiktoolis kiikuda ja filmiti samuti. On see lint veel alles? Hiljem saatis muuseum pildi. 1960. aastate I pool

näidis on antud Kassari muuseumile. Ta mängis kitarri ja laulis.

Mina sündisin 1953 ja Anne nimi olevat saadud naabriperest, kus sama nimega tüdruk oli elanud ainult mõned päevad.

Koolieelsest ajast mäletan mõnda pilti.

Millalgi 50ndatel olid meie karjamaal Vene sõjaväe õppused. Meie õuest sõideti läbi mingite roomikmasinatega, sest sügavad roomikute jäljed püsisid veel palju aastaid.

Ohvitserid sõitsid tsikliga õues kaevutoru lõmmi. See oli küll tükk maad maapinnast kõrgemal, aga näe mööda ei mahtunud. Mäletan, et isal oli sellest väga kahju ja sinna enam uut ei pandudki.

Sõdurpoisid olid meie õunaaias vargil käinud. Isa leidis puu alt viisnurgaga nõõbi ja läks sellega ülemuse jutule. Pandud

siis poisid rivisse, et kellel nõõp puudu on. Eks too siis karistada sai, aga rohkem polevat käidud.

Mäletan, kuidas sai isa merelt koju oodatud. Isa tõi kala ja minu lapsepõlve lemmiktoit oli siiamari soola ja sibulaga. Ja angerjad olid päris tavalised kalad. Kartsin neid, vingerdasid ju.

Isa ja koer Riksiga pere õunaaias. 1955. aasta suvi

Ja kui palju oli suviti maasikaid! Meil olid naabrilastega oma kindlad maasikakohad, kus kunagi ilma ei jäänud. Karjamaal olid ju ainult kadakad, seas mõni üksik lehtpuu või mänd. Lagedat rohumaad oli palju. Põllud olid väikesed, puuderibad vahel ja põlluääred maasikaid täis. Suuremad põllud tehti maaparandustöödega umbes 1970. aasta paiku.

Ja meri on ju alati mu kaaslane olnud. Suvel soe, mõnusa liivarannaga, kus ka naabriperedest ujumas käidi. Sügisel tormine ja vahtu pilduv. Mul oli mere ääres üks mänd, mille otsa tormiga ronisin. Seal oli siis vahva kiikuda ja merd vaadata. Talvel käisin mere peal suusatamas, vahel Sääremaeni. Seal oli hea mäest alla lasta.

Nüüd ongi kahju vaadata, kuidas meie ilus rand on paksult pilliroogu täis ja sigade poolt segi tuhnutud. Püüdsin ühel suvel trimmeriga roogu niita. Seda tuleks teha igal aastal, aga enam ei jaksa ja nüüd on ta jälle täis kasvanud. Pole enam loomi, kes ranna puhta hoiaks.

Veel on kahju sellest, et kui minu lapsepõlves oli kogu karjamaa ja rand ühine, igaüks võis kõikjal liikuda, siis nüüd on igal pool eramaad, eravaldused, aiad vahel, tarad ümber. Minu lapsed ehk veel tunnevad meie randu ja karjamaid, lapselapsed on ainult oma randa saanud. Teise pere maa peale minna on imelik, nagu teeks midagi keelatut. Sellest on kahju, sest mina olen saanud kõik Orjaku

rannakarjamaad läbi käia, aga lapselapsed enam ei saa.

Ema ja isaga. 1950. aastate lõpp

Koolis käisin Kassaris aastatel 1960–1964. Sel ajal oli seal algkool, mis asus praeguses muuseumimajas. Oli kaks klassiruumi, koos olid esimene ja kolmas ning teine ja neljas klass. Minu õpetajateks olid Marta Kalju, Helge Mägis, Raivo Tammistu, Helme Kääramees (tollal Hanikat) ja Kalev Mäkk. Minuga koos alustasid kooliteed Virve Põllo, Silvi Hollmann (Steinberg), Taavi Elmi, Hans Kirsi ja Andres Oolmets. Järgmisel aastal tuli meie klassi Aime Mölder.

Meie, Orjaku lapsed, saime hommikul kooli liinibussiga, mis läks üsna vara, kusagil seitsme paiku. Tagasi koju tulime koos ja jalgsi. Kevadel ja sügisel käisin läbi

niidimetsa. Otseteed Rooli lauda juurest Orjakusse veel polnud, oli ainult väike rada läbi metsa, algul Kassarist Lõuka juurde, sealt Kopli juurde, edasi Mänsi juurde ja siis juba kodu paistis.

Mäletan, et töötasime kooliaias, mis asus koolimaja taga. Aed oli väga ilus ja korras, palju oli igasuguseid lilli. Poisid mängisid sõjamänge vanades mõisavaremetes. Vahel võeti tüdrukud ka mängu, nad olid siis pantvangid, kes pandi mõisakeldrisse kinni.

Kord tuli meile külla Voldemar Panso, kes suvitas meie koolimaja teises otsas. Panso oli käinud Indias ja rääkis oma reisimuljeid. Elevanti seljas sõitmist näitas

meile piltlikult: Oolmets Andres pandi õpetaja laua peale istuma ja kästi hästi palju kõikuda ühele ja teisele poole. Sedasi pidi siis elevantiga sõit käima.

Talvel käisime palju suusatamas nii koolitunnis kui ka vabal ajal. Suusad olid vist igal lapsel olemas. Populaarne oli Kukemäelt allalaskmine. See tundus tookord tohutu kõrge ja järsk. Mina ise käisin merel suusatamas ja otse üle lahe Sääremäelt alla laskmas.

Veel olid meil maastikumängud, mida õpetajad korraldasid. Tuli teemärkide järgi liikuda, salakirju lahendada ja ülesandeid täita.

Kassari kooli lapsed. Esimeses reas vasakult Jüri Põllo, Aime Mölder, Maili Liig, Raivo Kask, Ruth Elmi, Avo Kääramees ja Vilge Elmi. Teises reas Silvi Hollmann, Taavi Elmi, Virve Põllo, Andres Oolmets, Krista Oolmets, Liivi Vahe ja Anne Koor. Kolmandas reas Ruth Kääramees, Hans Kirsi, Aita Jõpiselg, Arvid Podoprigora ja Uno Tamm. 1964. aasta

Kooliaja algusse jäi ka kurb sündmus meie peres. Minu esimesel kooliaastal oli isal insult ja ta jäi halvatuks. Mäletan, kuidas ta hakkas tasapisi seinu mööda lappides käimist õppima. Hiljem juba liikus kepi toel. Õppis vasaku käega kirjutama ja tööd tegema.

1964. aastal sai Kassari kool läbi ja tuli minna Käina 8-klassilisse kooli. Tollal asus kool Putkastes kahes kahekordses majas, kus praegu on korterid. Meie viies klass oli Vaemla-poolses majas teisel korrusel. Oli kaks viiendat klassi ja meiega sama koridori peal veel kaheksas klass. Meie klassijuhatajaks sai Kaubo Heinsoo, kes oli selleks kooli lõpetamiseni.

Juba ehitati ka uut koolimaja, kus käisime koristamas ja aknaid pesemas. Ja 1965. aasta oktoobri algul läksime piduliku rongkäiguga Putkastest uude koolimajja.

Ka Käina koolil oli kooliaed, kus olid kasvuhoone, õunapuud ja peenrad. Praegu on sellel kohal suur teerist ujula juures. Mõni õunapuu on vist veel alles ujulapoolses nurgas. Kooliaias olid suvised töötunnid, mis tuli täis teha.

Koolis käisime ikka liinibussiga, mingit koolibussi polnud. Õhtul tuli buss Kassari viie paiku. Selle ajani tuli olla koolis pikapäevarühmas. Talvel, kui tuiskas, tuli hommikul bussi pikalt oodata, koju minna ei

tohtinud. Teinekord keeras buss poole tee pealt tagasi – ei saanud hangedest läbi. Lastel muidugi hea meel, said vaba päeva. Koolis käisime kuus päeva nädalas, ka laupäeval olid tunnid.

Mäletan tormi 1967. aasta sügisel. Kella 11 ajal tuli Kassari lastele kolhoosi buss järele, et pärast ei pruugi enam sildadest üle saada. Ja Orjaku sildadest jooksis vesi üle, õnneks sai buss veel läbi vee sõita.

Käina kooli aega jäi ka suur ja kurb muutus minu elus. 1965. aasta suvel suri pärast teist insulti isa. Aasta hiljem, 1966. aasta suvel suri ema. Surmatunnistusel oli põhjuseks kopsumädanik, aga külarahvas arvas, et ju see ikka vähk oli.

Mind taheti panna lastekodusse. Ütlesin, et ei lähe, jään üksi koju elama (olin siis 13). Siis sugulased said kokkuleppele Martaga, kes oli mulle kaugemalt sugulane. Marta elas ja töötas tollal Vasalemma koolis ja oli 60-aastane, kui meile elama tuli. Tänu temale sain koju elama jääda.

Marta neiupõlvenimi oli Saarna, abielludes sai ta perekonnanimeks Brandt. Lapsi tal ei olnud. 1949. aastal küüditati ta Siberisse koos emaga (Liisa Saarna). Mul on nii kahju, et ma temaga koos elades ei kirjutanud üles tema Siberi-elu mälestusi. Ei mäleta isegi küla nime. Ta oli olnud koos Silk Siinaga Emmastest.

Kohalikud olid pidanud neid kurjategijateks, kes on karistuseks sinna toodud. Õeldi, te olete kindlasti venelasi tapnud. Seda, et süütuid inimesi niimoodi kodudest välja aeti ja Siberisse veeti, ei usutud. Nimi Marta olevat olnud venelaste jaoks keeruline, nii pandi talle hüüdnimeks Tamara. Ju see oli siis lihtsam.

Oli lage maa, stepp, ei ühtki kivi, ei ühtki puud, ainult jõeorgudes oli puid-põõsaid. Külas majad kõik kõrvuti ühe peatänava ääres kilomeetrite pikkuselt. Marta pandi lüpsjaks. Ta rääkis oma elust ja tööst pikalt, kahjuks ma enam täpselt ei mäleta. Lõpuks elasid nad juba päris hästi, said endale isegi maja osta. Oli päris kahju olnud tagasi Eestisse tulles kõike maha jätta.

Niipalju mäletan, et see oli Tatarski rajoonis ja lähim suurem linn oli Tatarsk. 1958. aastal said nad koos emaga lõpuks Eestisse tagasi. Nii et üheksa aastat Siberis. Ära oli ta viidud mehe pärast, kes oli Saksa ajal omakaitstes. Mees võeti kinni juba 1945. aastal ja kogu Siberis oldud aja ei teadnud Marta, mis temast on saanud. Juba Eestis tagasi olles oli kuidagi teada saanud, et mees oli viidud Magadani kaevandusse tööle. Seal oligi surnud juba 1946. aastal.

Eestisse jõudes ei lubatud neid Hiiumaale elama tulla, vist sellepärast, et siin oli

piiritsoon ja nemad nagu endised kurjategijad. Nii ta saigi Vasalemma kooli kokaks. Selleks ajaks, kui ta meile tuli, oli ta ema surnud ja 1966. aastal lubati juba Hiiumaale.

1968. aastal lõpetasin Käina kooli ja läksin edasi Kärkla keskkooli. Tuli minna internaati, sest iga päev kodust käia polnud võimalik. Vist ei jõudnud hommikul kooli, sest mäletan, et sõitsin pühapäeva õhtuti Kärdlasse. Liinibuss käis Kassaris kõik päevad ja õhtul sõitis otse Kärdlasse. Kool oli sel ajal ka laupäeviti, nii et koju sain laupäeva õhtul ja tagasi tuli sõita juba pühapäeva õhtul.

Meie tolleaegsed internaadihooned on ammu maha lõhutud ja uued majad asemele ehitatud. Poisid ja tüdrukud elasid eraldi

majades, mis ei olnud üldse lähestikku. Poiste internaadis oli köök ja seal käisime söömas. Lisaks koolis klassi korrapidaja olemisele olid veel mitmed internaadi korrapidaja kohustused.

Meie klassijuhataja oli Raivo Karjamaa. Muidugi oli legendaarne kuju Evald Teras, keda kardeti, aga ka austati. Isegi rohkem kui direktorit.

Keskkooli ajal sai kõik suvevaheajad kolhoosis tööl käidud. Olin käinud ka Käina kooli ajal, põhiliselt rohimas. Keskkoolisuvedel käisin juba heinatööl. Kõige rohkem on meelde jäänud heinapallide vedu. Tavaliselt viskasid poisid palle auto peale ja tüdrukud tegid koormat. Auto liikus kahe pallirea vahel paraja käimiskiirusega ja mõlemalt poolt visati peale.

Koormat tegi kaks tüdrukut, teine teises ääres. Sellise tempoga pidid jõudma pallid paika panna, kusjuures auto liikus ja kõikus. Koorem ei tohtinud laguneda, alles kui valmis sai, pandi köied ümber. Koormad olid ikka küllalt kõrged, arvan et viis kuni kuus palli kõrgust, ja kasti sees olid pallid serviti. Kui koorem läks kõrgemaks, oli üks tüdrukutest allpool ja teine üleval. Tavaliselt olin mina kui lühem alati see ülemine.

Koos põllutöönaistega käisime lahtist heina kokka panemas. Tavaliselt keegi koolipoistest oli hobuloorehaga ja tõmbas vaalud kokku. Meie asi oli siis kokk valmis teha. Eks seegi tahtis õppimist saada, sest kokk pidi ilus välja nägema ja ilmale vastu

Orjaku põllutöönaised enne 1966. aastat. Vasakult Natalie Holsmer, Helmi Kalju, Aino Liig, Klavdia Mölder, Eliise Jõpiselg, Helle Kalju ja Liivi Holsmer, taga Mathilde Kääramees ja Elli Koor

pidama.

Kord pandi meid ühe teise tüdrukuga heina kärpide peale panema. Me siis panime, aga kärp muudkui kukkus ümber. Lõpuks keegi möödamineja ütles, et pange ikka mõlemale poole võrdselt, siis seisab. Nojah, vigadest õpitakse. Näe, siiani meeles. Siis mõtlesime, et kuidas küll ise selle peale ei tulnud.

Teinekord tuli olla ka pööningutel ja kuurides heinapalle ära panemas. Need toodi autodega kohale ja pandi maha. Pööningumeeskond pidi nad siis virna panema. Ja pandi tavaliselt harjani täis, nii et palle tuli astmelt astmele edasi anda. Teinekord oli tempo väga kiire, vahel sai aga puhata ja uut autot oodata. Mõnikord, kui pallid ei olnud päris kuivad, olid nad üsna rasked.

Keskkooli lõpetasin 1971. aastal. Mida edasi teha? Tahtsin Hiiumaale ja oma koju elama jääda, sellepärast tuli sobiv amet õppida. Soovitati minna Rāpinasse aiandust õppima, selle ala inimesi olevat kolhoosis vaja. Käisin suvel Rāpinas sisseastumiseksamitel ja ei saanud sisse, kuigi hinded olid head. Pärast kuulsin, et keskkooli lõpetanutele oli teisele kursusele ainult mõni vaba koht ja eelistati poisse, et neid muidu koolis nii vähe. Pakuti võimalust õppida kaugõppes, et eksamihinded kantakse üle ja mingeid

täiendavaid katseid ei tule. Mõtlesin, miks ka mitte, ainult et tuleb tööle minna.

Küsisin siis kolhoosist tööd ja pakuti meie küla lüpsifarmis lüpsja kohta. Algul ikka ehmatas ära küll, sest ma ei osanud lehma lüpsata. Tollal oli see oskus enamikul maanaistel olemas. Aga lohutati, et küll masin lüpsab. Ja nii sai minust 15 lehma lüpsja, 18-aastaselt. Töö käigus selgus, et pole see amet nii lihtne ühtigi. Lehma udar tuli ju tühjaks lüpsata, peale masinat ikkagi käsitsi üle lüpsata, et tühi oleks. Ei osanud ju algul sellest aru saada, millal ta piisavalt tühi on, ega korralikult lüpsata. Mitmel lehmal tuli udarapõletik. Sain nutta küll, riku veel kolhoosi lehmad ka ära. Õnneks oli mu kõrval aastaid lüpsjana töötanud Laine Jõpiselg, kes mind õpetas ja aitas. Tänu Lainele sain lõpuks ameti selgeks. Peale lüpsmise tuli meil ka loomi sööta, lüpsimasinad lahti võtta, pesta ja pärast jälle kokku panna. Aga see oli tore aeg tänu Lainele ja Mäns Albertile, kes töötas karjakuna. Tema ajas sõnniku vagonetiga välja, see liikus mööda rippraudteed ja seda tuli lükata. Albert tõi ka heinad kuurist lauda juurde. Nalja ja naeru oli meil palju ja see aitas kõigist raskustest üle.

Oli päevi, kus polnud elektrit. Kõik lehmad tuli lüpsata käsitsi küünlatule valgel. Kõigi lehmade joogivesi tuli pumbata käsipumbaga ja

ämbritega ette tassida (Alberti töö). Ka Lainel oli umbes 15 lehma, nii et 30 loomale.

Kõige raskem oli varane tõusmine. Laudas tuli olla hommikul kell viis. Vabu päevi sain vahel harva, kui just hädasti vaja oli, siis mõni põllutööline asendas. Siiski sai õhtuti kinos käidud. Kaks korda nädalas olid kinoõhtud Kassari rahvamajas. Kino algas kell 8. Tuli nobe olla, et farmitööga valmis jõuda, kodust läbi käia ja veel jalgrattaga kinno jõuda – kuus kilomeetrit.

Tihti olid tantsuõhtud, nii Kassaris, Käinas kui ka Putkastes, kust ei raatsinud ka ära jääda. Vahel korraldasime neid Kassaris ise, makimuusikaga. Kellel oli makk ja linte, see oli tehtud mees. Neid linte vahetati omavahel ja lindistati endale ümber. Peod lõppesid ikka kõvasti peale keskööd, nii et teinekord ei jõudnudki magama, tuli kohe farmi minna.

Mitu korda aastas olid kolhoosipeod. Ikka peolauaga ja tantsuga pärastpoole. Algul, kui tööle läksin, oli veel Kassari kolhoos, hiljem ühines see Sõpruse kolhoosiga ja kolhoosipeod peeti uues klubihoones. Ühelt selliselt peolt leidsin ka oma tulevase abikaasa. Tema nimi oli Uno Nurk ja ta oli kolhoosis traktorist, hiljem Nõmme töökojas treial. Uno kodu oli Ristivälja külas ja kui 1973. aasta detsembris

abiellusime, kolis ta elama minu juurde. Marta ostis siis endale naabruses asuva tühjaks jäänud talumaja ja kolis sinna.

Lüpsja sain ma olla umbes poolteist aastat, siis meie küla laut likvideeriti ja loomad viidi teistesse lautadesse. Mäletan, et päris kahju oli neist ja mõtlesin, kuidas nad küll võõras kohas hakkama saavad.

Minul tuli minna põllutööle. Hommikul läksime Kassari kontorisse, mis algul asus muuseumi kõrval olevas majas, hiljem uues majas koos töökoja ja sööklaga, kus praegu on Kassari Puhkekeskus. Seal siis jagati tööd, mis parasjagu oli vaja teha. Palju oli heinavedu kuuridest ja pööningutelt lautade juurde. Jälle pallikoormad autode peale – tuttav töö. Oli kartulite sorteerimist, juurviljakoristust põldudelt, sügisel mitu nädalat kartulikoristust kombainidega. Talvel, kui muud tööd ei olnud, parandasime riidest kotte (viljakotte). See oli tükitöö, nii et kes tervemad kotid sai, teenis rohkem.

1973. aastal olin pool aastat (märtsist oktoobrini) tööl Rõngu sovhoosis Tartumaal. Meie kolhoos hakkas Kassaris rajama õuna- ja marjaaeda ning oli vaja selle ala inimesi. Mina õppisin Rāpinas aiandust (kaugõppes küll) ja mul oli vaja praktikakohta. Elasin Koruste

külas Viinalassi talus. See oli Eesti ajal olnud suur ja uhke talu. Elumaja oli kahekordne ja nii suur, et seal elasid kolm perekonda ja meie, praktikandid, seega oli seal neli korterit. Osa sellest ajast elasin seal üksinda, osa kahekesi ühe teise tüdrukuga. Suvel oli meid rohkem, olime kuuekesi. Kütteks anti vanu jämedaid puupakke ja kännujuurikaid. Mäletan, kui hädas ma nende lõhkumisega olin, aga tehtud sain. Tööl käisime koos kohalike naistega ja tegime kõiki töid, mis parasjagu vaja. Mäletan silmastamist puukoolis, mis oli üsna täpne töö ja tehti paaridena. Tavaliselt pandi oskaja naine silma lõikama ja paika panema. Tema järel liikus praktikant, kes sidus pookekoha kileribaga kinni. Pookijate tempole pidi järgi jõudma, sest pookekoht ei tohtinud kauaks lahti jääda.

Kevadel lõikasime puukoolis noori puukesi tagasi. Oli täpselt teada, et lõigata tuleb väljapoole suunduva punga kohalt ja latv peab jääma kuni 20 cm teistest pikem. Suvel oli palju rohimist ja pallivedu (sest sovhoosil oli ka lüpsikari, kellele sööta vaja). Siis tuli marjakorjamine, põhiliselt sõstrad, ja peale seda ploomide ja õunte korjamine. Sinna võeti appi juhutöölisi, keda toodi isegi Tartust. Õunte jaoks olid suured hoidlad, kus tuli ka teinekord sorteerimas käia.

Lähim asula oli Rõngu, umbes 4 km kaugusel, kus käisime kinos ja pidudel. Paar

korda sattusin ka Elvasse. Käisime Võrtsjärve mängudel, mis olid sel suvel Rannu lähedal Trepimäel. Koos tüdrukuga, kellega koos elasime ja hästi läbi saime, käisin tema kodukohas Purtsi külas Pikasilla lähedal. See oli suvi 1973.

1974. aasta juunis lõpetasin Rāpina sovhoostehnikumi ja sain aiandusagronoomi diplomi.

Siis algasid rohujahtu tegemise suved. Kassaris oli kaks rohujahtuagregaati. Rohumass veeti kohale autodega ja kallutati maha. Sealt tuli see siis hargiga lindile loopida, mis ta üles trumlini viis, kus mass purustati ja kuivatati. Tempo pidi parajalt kiire ja ühtlane olema. Teine naine oli jahukotte vahetamas, mis oli ka tihtipeale üsna kiire töö. Kotid pidi jõudma ka kinni panna ja käru (landoo) peale viia. Oli nii riidest kui ka paberkotte. Ja see hirmus roheline tolm, mis sealt lendas. Olime üleni rohelised ja küllap hingasime seda ka üsna palju sisse.

Töö käis vahetustega ööpäev läbi. Mäletan, et oli öine vahetus, mis algas õhtul kell 11 ja lõppes hommikul kell 7, päevane vahetus algas hommikul kell 11 ja lõppes õhtul kell 7 ja siis vahepealne, hommikul 7–11 ja õhtul 7–11. Selline vahetus oli sellepärast, et inimestel olid kodus loomad, keda vaja talitada. Vahetusi vahetati nädala aja järel. Korraga oli

siis tööl kummalgi masinal kaks inimest ja masinamees, kes agregaatide tööd jälgis ja reguleeris. Tööd vahetasime iga tunni aja tagant, et oleks võrdne ja vaheldus ka. Hiljem kadus käsitsi massi loopimine ära, pandi transportööri linnid, mis rohumassi üles viisid. Selle võrra läks kergemaks.

Kassariisse hakati rajama suurt õunaaeda. Hiljem tulid veel ploomi-, sõstra- ja arooniaaed. Mäletan puude istutamist, neid tuli igal kevadel lõigata ja kujundada. Õunte korjamist nagu ei mäleta, üks puud olid veel väikesed ja kandsid vähe. Õunu käisime põllutöönaistega korjamas Kassari kolhoosi vanast aiast, mis asub Kassari mõisast Orjaku poole kohe tee ääres. Ja sõstraid käisime korjamas uuest marjaaiast. Eks põõsad hakkasid kiiremini kandma.

Kolhoositöödest veel. Olen olnud põhukuhja tegemas. Tavaliselt oli kaks naist kuhja otsas. Alus lükati traktoritega paika ja siis tõsteti järjest peale. Ja sina pidid siis ilusa kuhja tegema, sest see jäi kõigile mõõdakäijatele vaadata. Lõpuks tuli veel hari teravaks teha ja viimast otsa jäi lõpetama üks, kes siis, kui kuhi valmis, tõsteti põhutõstukiga alla.

Olen veoauto peale lahtise heina koormat teinud. Ka see tahab oskust, et ilus tuleks ja ära ei laguneks.

Kevadel pidid põllutöönaised sõnniku käsitsi välja loopima

vanadest lautadest, kus igapäevase väljaajamise võimalust ei olnud. Tavaliselt olid need vasikalaudad ja vasikaaiad. Ei olnud üldse kerge töö.

Sügisel oli suur töö kartulivõtmine. Naised jagati kartulikombainide peale. Tuli seista lindi ääres ja noppida kartulid ja sodi eri lintide peale. Ja kombainid võistlesid omavahel, isegi rajooni ulatuses. Tore oli Hiiumaa lehest lugeda, kui sinu kombain oli paremate seas. Arvestus käis võetud kartulite koguse järgi. Põhikoormus oli muidugi traktoristil, kes pidi hoolitsema, et masinad töötaks, ja poole ööni remontima, kui midagi juhtus. Oli uhke tunne, et Nurk Uno oli alati esimeste seas, tihti parim. Ega see tal kergelt tulnud.

Sügisene töö oli söödajuurvilja koristus. Võtsime üles juurikaid, millel oli tore nimi – türnüpsid. Olid sellised pealt lillat värvi ja kaalika moodi. Käisime veoauto järel ja kõrval ning loopisime neid kasti. Siis veel söödakapsa koristus, tihti juba siis, kui olid öökülmad. Need olid pika varrega kapsad, vars raiuti pooleks ja autokasti.

Tavaline talvine töö oli kartulite sorteerimine. Neid hoiti väljas kuhjades ja toodi talvel koormate viisi kusagile garaaži, kus neid pidi sorteerima, vahel ka kottidesse panema. See oli

talvel hea töö, sai soojemas ruumis olla, ei pidanud väljas ilma ees olema.

Kui ei olnud muud tööd ja ilm oli vähegi parem, saadeti meid võsa raiuma. Põlluvahekraavid oli vaja võsast puhtaks saada ja nii me puhastasime teetrassi Rooli lauda juurest Peeduni. Hiljem tehti sinna kruusatee. Kõik oksad tuli kokku tassida ja ära põletada. Suuremad puud, millele kirves ja meie jõud peale ei hakanud, jätsime saameestele, kes siis pärast platsi puhtaks tegid.

1974. aasta novembris sündis tütar Aili. Sain kodus olla poolteist aastat, siis tuli ta Jausa lasteaia sõimerühma viia ja ise jälle tööle minna. Lasteaias olid lapsed esmaspäeva hommikust reede õhtuni, kui kolhoosi buss nad jälle koju sõidutas. Praegu tunduks see mõeldamatu, aga tol ajal oli see tavaline ja enamiku tolleaegsete laste saatus.

1977 detsembris sündis Elli.

1980–81 olin noorloomatalitaja. Loomad olid vanas Orjaku mõisa hoones, mis on nüüd kenasti ümber ehitatud ja kuulus vahepeal Dagoplastile. Seal peeti umbes 60 lehmullikat, kes müüdi hiljem tõuloomadena Kesk-Aasiasse. Neid tuli kaks korda päevas sööta-joota ja sõnnik välja ajada. Mingit jootmissüsteemi ei olnud, vesi tuli voolikuga lasta loomade ees olevatesse puukünadesse. Sõnnik

kühvliga vagonetti ja mööda rippraudteed õue. Raske oli talvel, kui kõik külmus. Käia tuli kodust kolme kilomeetri kaugusel. Niipalju kui võimalik, käisin jalgrattaga, aga talvel pidin jala liikuma. Teistmoodi oli seal veel see, et neile loomadele tuli allapanuks kasutada saepuru, mitte turvast nagu tavaliselt. Oli millegipärast selline nõue, et muidu ei tohi müüa.

On ka üks ebameeldiv mälestus seoses mullikatega. Et need oli müügiks mõeldud noorloomad, tuli neid tihti kammida, mis mõnele neist sugugi ei meeldinud. Juhtuski nii, et üks loom ehmatas ja keeras mulle järsult otsa. Oli kõige seinapoolsem loom, nii et jäin mullika ja kiviseina vahele, küünarnukk vastu seina ja käsi murdus randmest pooleks. Esimese ehmatusega valu üldse ei tundnud, ainult käsi oli kole. Õnneks oli lähedal pere, kus oli telefon ja sain endale kiirabi kutsuda. Viidi mind siis Kärddlasse ja käsi pandi ilusti jälle kokku, seejärel tuli pikemat aega kipsiga elada.

1982. aasta oktoobris sündis Mati. Peale tema lasteaeda minekut 1984. aasta sügisel sain tööle Jausa aiandisse. On meeles sügisene kapsakoristus. Olid suured kapsapõllud, kus liikusime veoauto järel, lõikasime kapsapäid ja viskasime kasti. Kevadel oli kapsa istutamine, mis käis masinaga, neli naist istusid peal, taimekastid ees. Tuli võtta taimed ja panna ühe kaupa ringikäiva ratta

avadesse, mis nad maha istutas. Tempo oli päris kiire. Taga käis paar vigade parandajat, kes täitsid tühjaks jäänud kohti.

Aiandis oli palju rohimist, istutamist, pikeerimist ja kastmist. Jausas oli neli suurt klaaskasvuhoonet, oli kurgimaja, tomatimaja, lillede maja. Alustati veel uute kasvuhoonete ehitamist, mis vist ei saanudki valmis, enne lõppes kolhoosiaeg otsa.

Aiandis õppisin tegema matusepärgi ja kimpe. Neid pidid oskama teha kõik, sest teinekord oli neid päris palju korraga vaja. Kuuseoksi selleks käisime ise metsast toomas, autoga ja kusagilt kaugemalt suurest metsast. Ka talvel suure lumega, ka vihmaga.

Liikumine tööle ja koju ei olnud üldse probleem, sest sõitsid kolhoosi bussid. Igas osakonnas sõitis oma buss. Kindlal kellaajal nagu liinibussiga viidi inimesed tööle ja õhtul koju. Bussidel oli oma kokkusaamiskoht Jausas, kus sai ühelt bussilt teisele ümber istuda.

Igas osakonnas oli söökla, kus sai lõunal käia. Ka sinna viidi aiandist bussiga ja toodi pärast lõunat tagasi. Ka poes sai lõuna ajal käia, sest see oli Valgul päris söökla lähedal. Nii et tööinimeste eest hoolitseti küll hästi.

Siis pakuti mulle tööd kodu lähedal vasikalaudas, see oli 1985. aasta kevadel. Võtsin vastu, sest laudatöö oli tuttav,

pealegi kodust ainult ühe kilomeetri eemal. Ja laut seesama vana tuttav, kus kunagi lüpsjana alustatud sai. Vasikate arvu enam ei mäleta, aga neid võis ka umbes 60 olla. Kunagine lüpsilaut oli vasikatele ümber ehitatud. Muret oli nendega küll, sest nad olid väikesed ja jäid kergesti haigeks. Joogiks toodi neile lõssi, mida tuli soojendada – tulist vett sekka kallata. Nii et iga kord oli esimene töö pliidi alla tuli teha ja suur malmpada pliidi peal vett täis tassida. Talvel sulatasin kõigepealt pumpa, et üldse vett saada. Sel ajal, kui vesi soojenes, sai jahuportsud ette anda, alused puhtaks teha ja turba alla panna. Siis jootmine – ämbritega künadesse. Järgmiseks andsin heina ette ja siis sõnnik välja, ikka kühvliga rennist vagonetti ja mööda rippraudteed õue.

Selle raudteega seoses on meeles mu teine tööõnnetus. Läksin väljast vagonetti võtma ja äkki jäi käsi selle külge kinni, enam lahti ei saanud ja imelik surin käis läbi keha. Ei saanud üldse aru, milles asi, ja võtsin ka veel teise käega kinni. Järgmine, mida mäletan, oli see, et olin vagoneti juures pikali maas. Vahepeal oli teadvuses must auk. Enam ma igatahes seda puutuda ei julgenud ja helistasin elektrimeestele. Niipalju taipasin, et olin elektrivoolu alla jäänud ja et sõnnikuraudteel on vool sees. Hiljem selgus, et üks lamp laes oli lahti pääsenud ja

riippus juhtme otsas nii, et puutus vastu raudteed ja andis sellele voolu. Nii et kui ma ühe käega kinni võtsin, läks vool läbi minu maasse, aga kui teise käe ka veel panin, käis vool läbi mu keha. Kui teadvus kadus, kukkusin ja tõmbasin oma raskusega käed vagoneti küljest lahti – küllap see mu päästis. Hiljem värisestin küll tükk aega ja mõtlesin, kui lähedalt surm mööda läks. Aga midagi hullu minuga ei juhtunud ja arsti juurde ma ei läinud.

Suvel olid vasikad väljas karjamaal. Pidin neid söötmas käima kahes kohas: meie farmi juures ja Adamsoni juures. Suvel said nad jõusööta ja lõssi. Suvist vasikate söötmist mäletavad ka Aili ja Elli, kes käisid mul abiks ja asendasid, kui vaja.

Siis tulid aastad, kus talveks enam vasikaid ei toodud, ainult suveks sain nendega tööd. Tuli talveks muud tööd otsima hakata. Selleks ajaks oli Kassaris alanud nutriakasvatus ja tehti nutrianahast mütse. Kuna mul oli vaja talveks ajutist tööd, sain hakata nutrianahku kammima. Ei olnudki see kõige lihtsam töö. Mõnikord olid nahad ikka päris hullud – sodi täis ja vigadega. Ettevaatlik pidi ka olema, et mitte nahka rikkuda. Siiski oli see mõnus tubane töö, ei pidanud enam talvel väljas olema nagu põllutöölisena.

Isiklikus elus oli suur löök Uno haigus ja surm 1988. aastal. Tal oli suhkruhaigus

Pilt kolhoosiajast. Vana söökla taga (muuseumi kõrval). Olime vist Vaikega puid kuuri lappimas, teised naised olid sööklas tööl. Poisid sattusid arvatavasti juhuslikult kohal olema. Vasakult Vaike Kärner, Anne Nurk, Helju Erik, Peedu Tüll, Tiit Kopli ja Ellen Podoprigora; kärus Helga Steinberg. 1980. aastate keskpaik

juba noorukieast ja ta emale oli öeldud, et sellega peab organism vastu umbes 20 aastat. Ja nii läkski. Kui Uno suri, oli Aili 13, Elli 10 ja Mati viiene. Pidin üksi hakkama saama.

1989. aastal tuli mu ellu Aug Vello. Pärit Luguselt ja suurest perest. Vello oli tubli ja nupukas mees, kui ta parasjagu ei joonud. Aga viinaviga oli tal tugev ja see ta lõpuks hauda viiski.

Tuli aeg, kus mu töö vasikatega lõppes ja sain Kassaris õmblejaks. Hakati tegema uut toodet – nahatükkidest kotte. Kusagilt tööstusest toodi suuremas koguses nahajääke: tükke ja ribasid, igat värvi ja tooni. Nendest löödi stantsiga välja ühesuurused tükid ja õmmeldi kotiks kokku. Oli mitu mudelit suuremaid ja väiksemaid käekotte, pikkade ja lühikeste sangadega. See

oligi mu esimene õmblejatöö. Edaspidi tulid igasugused muud õmblemised. Mida kõike me küll tegime: kittelkleite, särke, tugevamast materjalist tööriideid ja nokkmütse. Kord oli tellimus – Eesti kaitsevägele talvised maskeerimisriided. Need olid valged ja üsna keerulised teha, palju detaile ja taskuid. Oleme teinud ka suuremas koguses padjapüüre, lihtne töö, aga palju pidi jõudma. Tegime meestele voodriga jopesid, oli jälle mingi asutuse tellimus. Veel olid laste kombinesoonid, mitut värvi ja mitme suurusega. Olen teinud kunstkarusnahast kasukaid, üks endalgi praegu veel kapis, ostsin selle, kui firma tegevuse lõpetas.

Siis tuli suurem töö – tellimus Soomest (Nokian Jalkineet OY). Hakkasime tegema Soome sõduripoistele saabaste sisevoodreid. See oli

töö aastateks. Tulid ka spetsmasinad, millega sai eri operatsioone teha. Töö käis liinitööna käest kätte, igaüks tegi oma õmblust. Mina tegin viimast tööd – õmblesin taldasid alla. Ka see töö tahtis õppimist, sest materjal oli üsna veniv ja masin võõras. On meeles, kuidas me olime transporditöölised, kui koorem tuli või läks. Nii tükid kui ka valmistoodang olid pappkastides, mis olid üsnagi suured ja vahel päris rasked. Olime trepi peal ravis ja andsime neid käest kätte alt välisukse juurest üles laoni välja. Koorma väljasaatmine oli kergem, siis oli käest kätte rivi ainult otsaaknani, mis asus välisukse kohal. Oli tehtud renn, mida mööda lasti kastid aknast alla otse autokasti.

Viimased õmblemisaastad tegime nii meeste kui ka naistele toasusse. Õmblesime pealseid ja sisetalla külge. Tegin jälle taldasid.

2004. aasta sügisel tuli teade, et enam Soomest tööd ei saa, meie töö saadeti Hiinasse, kus olevat odavam toota. Ja firma lõpetas tegevuse, sest kohaliku tööga ei oleks vee peal püsinud.

Suurem muutus vahepeal oli kolhoosi lõpetamine 1993. aastal. See oli suur elumuutus – kuidas siis nüüd edasi? Kogu mu elu oli olnud kolhoos ja nüüd äkki enam ei ole. Kuidas majapidamisega toime tulla, sest alati oli põllutöödeks ja heina

tegemiseks kolhoosist traktoriabi saanud.

Tagastati maid. Mulle oli suureks üllatuseks, kui palju maad oli mul õigus tagasi saada. Seda oli üle 45 hektari, sellest enda talu 16 hektarit ja ülejäänud eraldi tükkidena kaugemal, osa ka isa ja ema kodutaludest. Mida ma oleksin kogu selle maaga teinud, pealegi tuli ju sellelt hakata maamaksu tasuma, kust seda summat võtta? Nii ma siis andsingi kaugemad tükid kõik EVP-de eest ära. Kui siis ükskord nende eest raha anti, ei olnud see summa enam kuigi suur.

Jagati kolhoosi vara ja loomi. Sealt sain endale teise lehma ja mullika. Nii saigi loomapidamine üsna oluliseks äraelamise osaks. Varem olin pidanud lambaid, kõige rohkem oli neid 18. Nende käsitsi niitmine oli üsna suur ettevõtmine, ka see tuli ära õppida. Villa sai vahetada igasuguste kootud toodete vastu. Vahetevahel sõitis kohale villavahetusbuss, kus võeti vastu villa, ja selle summa eest said valida endale villaseid kampsuneid, sviitreid ja muud.

Lehmapidamine oli sellepärast tasuv, et piima osteti kokku päris hea hinnaga. Piimaauto käis algul farmi juures, hiljem Sireli talu juures igal hommikul. Kõige rohkem oli mul kolm lüpsilehma, mullikas ja kolm vasikat. Hommikuti tõusin kell viis, lüpsin käsitsi oma

kolm lehma, söötsin, jootsin, siis alused puhtaks või suvel karjamaale. Piim kurnata ja keldrisse külma vette. Eelmise päeva piim piimaauto peale viia, jalgrattaga, piimaplekid lengstangi otsas. Piimanõud pesta ja siis veel kaheksaks Kassarisse tööle jõuda.

Suur suvine töö oli heinategu. Kõigepealt tuli otsida küla pealt keegi, kes heina maha niidaks. Kokku panime käsitsi. Kogu selle 3–4 lehma heina riisusime käsirehadega ja tassisime hargiga kokku. Hea kui sai pärast traktori, mis kokad põllult koju vedas. Ja siis kõik see hanguga pööningule ja virna. Mu tütre mäletavad siiani seda suvist päevast päeva tehtud heinatööd. Nemad põhiliselt riisusid ja mina tegin kokkasid. Pärast olid nemad pööningul ja mina all hangumas. Vahel oli ka Vello abiks, aga mitte alati.

Aga piima kokkuostu aeg sai otsa. Tulid järjest rangemad euronõuded. Kui sul ei olnud jahutusseadmeid, jäi su piim madalamasse sorti ja said vähem raha. Loomapidajaid jäi vähemaks, piimaautol polnud enam tasuv küla vahel käia. Siis tulid probleemid piimarahade väljamaksmisega. Raha asemel anti kilode kaupa juustu. Mäletan mitut korda, kui müüsin Kassaris töökaaslastele juustu, et piima eest raha kätte saada.

Lõpuks kadusid ka loomade tapmise võimalused

Hiiumaal. Nii oli siis väikeloomapidamine lõplikult välja suretatud. Leidsin, et olen sunnitud oma loomapidamise ära lõpetama. See oli aastal 2000.

2003. aastal sain kokku Laid Tõnuga, kes tuli mu ellu nagu sünnipäevakink. Ta tuli minu 50 aasta sünnipäevale ja jäigi meile. Selleks ajaks olin mitu aastat ainult lastega koos elanud, sest Velloga läksime lahku ja tema läks siit ilmast juba 2001 septembris. Tõnu tuli Luguse külast, kus elas koos emaga. Ta oli tore jutumees ja seltskonnainimene, kellele meeldis naabrimeestega kalal käia ja koos istuda. Ka tema on nüüd läinud, raske haigusega 2009. aasta jaanuaris.

Mina jäin töötuks pärast meie õmblusfirma töö lõppu 2004. aastal. Töötuna käisin puhastusteenindajate kursustel ja 2005. aasta suvel praktil. Ühe töökohana pakuti koristamist laeval ja mõtlesin, miks ka mitte. Nii olin kaks korda kaks nädalat tööl reisilaeval Victoria, mis sõitis Tallinna ja Stockholmi vahel. Tööpäevad olid pikad: 10 ja pool tundi oli kohustuslik ja seda kõik nädalapäevad, sest kaks nädalat oli vahepeal jälle vaba. Esimesel tööperioodil tegime üldkoristust – laeva üldkasutatavad ruumid. Seda sai teha päeval, kui laev sadamas seisis. Teise kahenädalase vahetuse koristasime söögikohti. Töö algas öösel pärast kella 12,

kui nad hakkasid lõpetama. Mõni tund lubati öösel ka magada ja osa võis teha hommikul, näiteks restoranid. Siis oli päeval vaba aeg, nii et sain Stockholmi linnas ka käia. Oli raske, aga huvitav aeg, mäletan, kui ilus oli hommikuti, kui laev kaljuste saarte vahel sõitis. Või öösel koristades vaadata alla tuledes säravale Maarianhaminale – Ahvenamaa pealinnale, kus laev öösiti peatus.

2005. aasta sügisel sain töökoha Kärddlas õmblusfirmas Meritik. Kuna iga päev bussiga käia oli üsna võimatu (hommikul kaheksaks ei jõudnud tööle), hakkasin otsima Kärddlas ajutist elukohta. Kolme ja poole aasta jooksul, mis ma seal töötasin, elasin nii Hiiu kui ka Pikal tänaval. Tööpäevadel olin Kärddlas ja reede õhtul sõitsin koju. Pühapäeva õhtul jälle tagasi. Meritikis õppisin õmblejana palju juurde, seal tehti ilusaid ja keerulisema lõikega riideid, mis läksid põhiliselt Soome. Tegime vormiriietust näiteks ettekandjaile ja pangatöötajaile. Täpselt õmblemine oli oluline, et töö kena oleks.

Siis tuli 2009. aasta majanduslangus ja meie firmal jäi tööd vähemaks. Osa inimesi koondati, mina nende seas. Olin jälle töötu.

Aastal 2010 alustas Kassaris tööd Lest ja Lammas – kunagisest kolhoosi sööklask ümber ehitatud söögikoht.

Kuna olin koristamist õppinud ja ka varem koristajana töötanud (meie Kassari õmblusfirmas õmblemise kõrvalt), sain seal tööd koristajana. Tööd oli ainult suvel, muul ajal ainult vahetevahel. Iga aastaga tuli juurde objekte, mida koristada. 2012. aasta suvel avati hotelliosa. Pidime aitama tubade sisustamisel, palju esemeid tuli nimekirja järgi tubadesse jagada. Tassisime tugitoole trepist üles, hirmus rasked olid. Algul olid seal koristamas SOL-i töötajad, hiljem meie oma inimesed, kes tegid tube korda. Minule jäi hotelli üldosa pluss kõik, mis oli hoonest väljaspool. Lesta ja Lammast tuli nagunii koristada. Peale selle veel Kassari supelrannad (Piibunina ja Telliskivi kiigeplatsi juures), vahetevahel Pullu pubi ja poe ümbrus. Tööd jätkus. Tõusin igal hommikul kell 4, et kella viieks tööle jõuda. Hommikusöögiks pidi Lest ja Lammas korras olema, peale sööki tuli uuesti üle vaadata. Hotellis sai koristada, kui külastajad olid lahkunud. 2013. aasta suvel lisandusid ülemine terrass ja mullivann. Kõige tüütumad olid seal ämblikud, kelle võrke tuli iga päev pühkida. Teised tüütused olid armsad linnukesed linavästriks, eriti augustis, kui pojad pesast väljas. Nende plärtse tuli iga päev hulgem likvideerida. Üks tõsisemaid töid oli mullivanni puhastamine. Sellel olid äärtes peenikesed

ribid, mis tuli lahti võtta ja ära puhastada. Neid oli 230–240 (lugesin üle, aga enam täpselt ei mäleta). 2014. aasta suvel lisandus õllesaal, mis pidi hommikul avamise ajaks olema koristatud. Käisin töö ühegi puhkepäevata. Neid küll pakuti, kuid ma ise ei tahtnud. Minu meelest oli palju raskem pärast puhkepäeva uuesti alustada. Ja suurema osa aastast seal tööd polnud, olin töötuna kirjas ja sain toimetulekutoetust. Selline puhkus aitas suvel vastu pidada.

Siiski oli see tore aeg. Kerge ei olnud, aga oli huvitav. Inimesi liikus igasuguseid ja töökaaslastel polnud ka viga.

2015. aasta kevadel jäin pensionile. Oleksin pidanud veel aasta töö käima, kuni saan 63, aga et mul on kolm last, sain aasta varem pensionile.

Töötuna oleku ajal sain käia arvutikursusel. Sellest oli palju abi, sest nüüd, kui olen kodus ja vaba aega palju, on arvuti hea ja huvitav ajaviide. Kasutan arvuteid, mis laste ja lastelaste jaoks vanaks jäävad. Mulle sobivad küll.

Suviti olen siiski endale veidi tööd võtnud. Koristan endiselt supelrandu, kiigeplatsi, poe ümbrust, Pullu pubi ja töökoda. See on paras töö suvel rattaga ringi liikuda ja veel kuidagi kasulik olla.

Nüüd ka veidi minu lastest ja lastelastest.

Aili läks pärast Kärkla keskkooli Tartu ülikooli juurat õppima. Õppimise vahel jõudis ka tütre sünnitada, Annette tuli ilmale 1996. Nüüd on elu viinud neid Londonisse, kus nad elavad juba üle kümne aasta. Aili töötab rahvusvahelises firmas Deloitte, on käibemaksuspetsialist ja sõidab palju maailmas ringi. Annette õpib kunstikõrgkoolis.

Elli sai tütardest esimesena emaks, minu esimene lapselaps Oliver sündis 1994. Olin mures, kuidas ta küll hakkama saab, nii noor alles, aga ta oli tubli. 1998 sündis tal teine laps – poeg Hendrik. Vahepeal elasid nad mandril, nüüd on jälle Hiiumaal tagasi. Elli abiellus ja on veel kahe lapse ema, tal on Meribell ja Mattias. Peale poiste sündi läks ta uuesti kooli ja laste kõrvalt õppides on ta lõpetanud Suuremõisa tehnikumis kaks eriala: aianduse ja raamatupidamise. Praegu töötab Omnivas. Oliver ja Hendrik on mõlemad arvutieriala õppimas, Oliver Tallinnas IT kolledžis ja Hendrik Haapsalu kutsehariduskeskuses.

Meribell on tubli ujuja, jalgpallur ja näitleja, hästi õppida jõuab ka veel. Mattias on tragi lasteaiapoiss.

Mati lõpetas pärast põhikooli Suuremõisa tehnikumis kalanduse. Oli sõjaväes ja siis meremees kaubalaeval. Sõitis Norra ja Rootsi vetes ning Vahemerel Hispaania ja

Türgi vahet. Kuni leidis endale tüdruku ja jäigi maale. Nii tuli meile Merle, kellega elasime koos neli ja pool aastat. Nüüd elab Mati Käinas ja töötab vahetustega (kaks nädalat töö, kaks vaba) Rootsis plastitööstuses.

2014. aasta detsembrist elan kodus üksinda. Mul on suur Saksa lambakoer Nemo. Kahjuks küll ketis, sest lahti lasta teda ei saa, läheb küla peale pahandusi tegema. Lapsed ja lapselapsed on telefonikõne või arvutikirja kaugusel – alati olemas ja abiks, kui vaja.

Olen oma eluga rahul. Saan veel ise hakkama, vahel vaatan lastelaste järele ja mõtlen, et mul on siiski huvitav elu olnud. Hea, et sain elada rahuajal, et minu eluajal ei ole olnud suuri sõdasid, see oleks olnud kõige hullem. Ja ei olnud minu ajal sellel Vene ajal viga midagi, elasime päris hästi. Välisriikidesse küll ei lastud, aga ega ei osanud tahtagi. Selle eest sai mööda suurt liitu vabalt liikuda, mida praegu jälle ei ole. Ja reisimine oli odav, lihtne kolhoosnik sai seda endale lubada.

Käisin 1973. aasta märtsis Sõpruse ja Emmaste kolhoosi turismigrupiga Musta mere ääres – Sotšis ja selle ümbruses. Lennukiga lendasime sinna ja tagasi, kohapeal sõitsime bussiga. Käisime eesti külas nende elu vaatamas, mägedes Ritsa järve ääres, mööda randa

sõitsime Suhhumini. Mäletan ahvikasvanduses käimist ja botaanikaaeda. Ööbisime perede juures. Sellest on palju pilte.

1980. või 1981. aasta sügisel käisime turismirongiga Karpaatides. Kohanimedest on meelde jäänud Mukatševo ja Užgorod. Käisime ühe mäe otsas, kuhu viis jalgrada. Meie tasase maa inimesed väsisime päris ära ja imetlesime giidi, ta oli kontsakingadega ja isegi ei hinganud kiiremini. Õhtul käisime kohalikul tantsupeol, võeti tantsimagi. Tagasi tulime läbi Kiievi, ka seal anti vaba õhtu ja käisin kinos.

Oma pere ja autoga oleme käinud Lätis, Riias ja Siguldas. Ööbisime telgis kusagil metsa ääres (ei mingit keeldu, et eramaa, nagu praegu oleks). Käisime Riia loomaaias ja Siguldas köisraudteega sõitmas ja koobaste juures.

Teine reis oli Leningradi. Ööbisime autos Petrodvoretsi parkimisplatsil. Sealt käisime

päeviti jõelaevaga Leningradis. Põnev oli loodusmuuseumis, imeilus oli Petrodvoretsi loss nii seest kui ka väljastpoolt, kogu see purskkaevudega ja kujudega suur park seal ümber.

Oli veel grupireis Moskvasse. Liikusime ise vabal ajal metrooga, väga lihtne süsteem ja meie hotell oli metroojaama lähedal. Käisime Borodino lahingu paigas, sellest oli tehtud panoraampilt. Nii et lahing toimus nagu ümberringi ja sina seisid selle keskel. Käisime VDNH-s. See lühend ei ütle tänapäeval ehk noorematele midagi, aga sel ajal oli ta Venemaa tähtsamaid näitusealasid (rahvamajanduse saavutuste näitus). Nägime kosmoselaevu, mis olid pärast kasutamist välja pandud, ja imestasime, et nii väikesed – inimene mahtus ainult kuidagi sisse istuma. Näituseala oli tohutu, käisime sellest läbi ainult osa, muidu oleks läinud mitu päeva.

Kui nüüd kolhoosiajale mõtlen, siis oli see ikkagi tore aeg. Käsitsitööd oli küll rohkem, aga see tundus loomulik ja paremat ei osanud tahtagi. Põllud olid korras ja hooldatud, ehitati palju. Inimeste elujärg oli minu kolhoosiajal juba hea. Omavahelist suhtlemist ja läbikäimist oli palju rohkem. Juba see, et igal hommikul saadi piirkonna kontoris kokku, kus siis tööd jagati. Ja töö oli vahel kodust päris kaugel teises osakonnas.

Selline on mu elu olnud. Nii head kui ka halba, nagu meil kõigil. Ainult et halb ununeb, aga head mälestused jäävad.

Kirjutasin selleks, et lapsed ja lapselapsed saaksid lugeda, kuidas oli elu enne neid. Ehk kirjutavad nemad kunagi oma lood enda järeltulijaile. Seda võiks teha igaüks, sest iga inimese elu on lugu ja ajalugu neile, kes tulevad pärast meid.

Olnust Mäealuse küla Ranna talus, Richard Järvast eriti

Rein Järva

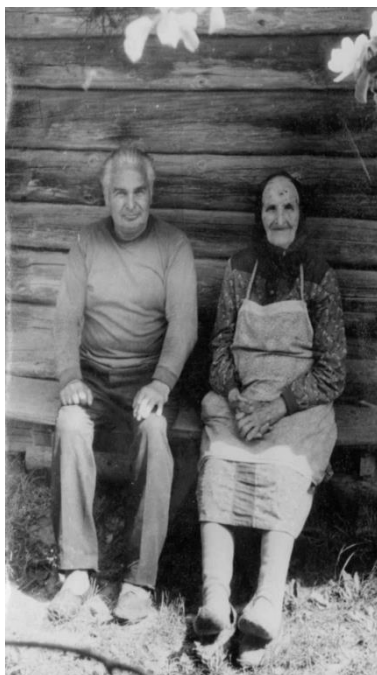
sündinud 1946

Kassari on üks rahuriik, ütles korduvalt mu kadunud onu Richard Järva. Nüüd, veetes juba ise 35 aastat suvesid sel imelisel maal, võin täielikult kinnitada onu sõnu. Alustuseks sellest, kuidas mina kui üks poolenisti Saaremaa verd mees isehakanud hiidlaseks sain.

1882. aastal rajas Jüri Kersen Mäealuse külla merelähedasse paika Ranna talu. Abielust Leenaga sündis peresse neli tütart: Liisa, Anna, Marie ja Amalie. Mingil ajal tulid kolm tütart suurde linna tööd otsima. Juhtus aga nii, et Harjumaa juurtega Jüri Järval (tollal Jerva), minu vanaisal, suri noorelt naine, minu vanaema. Järele jäi kolm alaealist last: Hugo (minu isa), Evald ja Agathe. Nüüd leidis vanaisa ühe suure südamega Kassarilt pärit hiiu neiu Anna Kerseni – ühe kolmest Ranna talust pärit tütrest –, kes sai vanaisa kaasaks ja võttis üles kasvatada kolm alaealist last. Jürile ja Annale sündis 30. juulil 1915. aastal Tallinnas perre veel üks laps – poeg Richard-Georg, kellest järgnevas loos pikemalt juttu tuleb.

Kuna neli last (minu isa, vend, õde ja pisivend) kasvasid üles ühes peres, ei ole ma kunagi vahet teinud ja vere poolest poolonu Richardit pidasin ikka

oma pärisonuks. Veelgi enam, vanaisa Jüri surma järel 1924. aastal jäi Kassarist pärit noorel naisel Annal üksinda üles kasvatada neli veel lapseohtu ja teismeliseeas last. Ning võõrasvanaemast sai minu isapoolne vanaema. Kolmest suurde linna õnne otsima läinud Kassari neiust jäid kaks, Liisa ja Anna, linna pidama, noorem, Marie, olles mõned aastad majapidajanna tööd teinud, naasis peagi isakoju Kassari Ranna talusse ja jäi pärast vanemate surma kohta ülal hoidma. Tema oli siis minu (võõras)vanaema õde ehk minule (võõras)vanatädi. Minu onu Richard oli seega Marie Kersenile õepoeg.

Richard Järva ja Marie Kersen, 1970-ndate aastate lõpp

Onu Richardist. Teadvustasin teda endale esimest korda eelkooliealise poisina, kui ta Pelgulinna oma perele maja ehitas. Sõja järel, kui Tallinnas oli puudus elamispinnast, hakkas riik andma ehituskrunte Pelgulinna tagumises otsas vastu praegust Sõle tänavat. Maisi tänava lõppu onu Richard maja ehitaski. Mäletan, et ümbruskond oli siis veel nii lage, et suur ja võimas Balti Manufaktuuri hoone paistis toa aknast selgelt ära, nüüd on kogu ala juba ammu hoonestatud. Seda, et hiiu naisest sündinud onu Richard päris vimkavend ja hiiu huumorimeelega mees on, sain kogeda juba aastaid hiljem.

Alghariduse saanud Richard läks edasi õppima Riigi Tööstuskooli mööblitiseri alale. Sealt sai ta kuldaväärt oskused, mis kogu pikaks eluks leiva lauale töid. Minu teadmist mööda onu ühtegi mööblitükki oma elus ei ostanud, kõik tegi ise oma kätega. Noorpõlves tuli ellu ka sport jalgpalli näol. Mingi tippmees ta ei olnud, aga TJK (Tallinna Jalgpalliklubi) teises meeskonnas tegi näiteks 1938. aastal kaasa Stockholmi võistlusreisi.

Kahekümneviieselt, 1940. aastal tegi elus ühe tähtsaima valiku, valis ühtaegu oma õnne ja õnnetuse. Abikaasaks sai Pelgulinna neiu Taime tänavast, 19-aastane Aurelie. Esimene Saksa okupatsiooni ajal

sündinud poeg Peep haigestus imikueas ja läks maamulda elu nägemata. Teine poeg Tiit sündis perre 1944. aasta mais, Saksa aja lõpus. Richard oli oma emalt, kassarlaselt Annalt pärinud töökuse ja aktiivse eluhoiaku. Tema pikaaegne töökoht oli meretehases (tehas nr 7), ta oli innukas spordimees ja kehakultuurikollektiivi nõukogu esimees. Järjest rohkem aga tõmbas teda suviti Hiiumaale, Kassarile, oma tädi Marie poole. Tädi Marie, kel omal lapsi ei olnud, vajas väga abikäsi. Richardist saigi justkui oma poeg, kes aitas Ranna talu majakest ülal pidada. Ja otse loomulikult ka Ranna talu koha pärija. Muidugi tädi Marie elu ajal Richard veel omi plaane teostada ei saanud – maja perenaine oli tädi.

1983. aasta jaanuaris jõudis kätte aeg, kus tädi Marie sai viimse kodu Kassari kabeliaias. Ranna talu uueks peremeheks sai Richard Järva. Nüüd järgnes 13 aasta pikkune periood, kus sain onu Richardit paremini tundma. Kui varasem läbikäimine ei olnud ehk niivõrd tihe, siis nüüdsest kujunes meil nagu isa ja poja suhe. Minu oma isa oli selleks ajaks juba viis aastat Pärnamäel maamullas olnud ja võtsin onu elutarkust, nagu tuleks see isa käest. Onu Richardil jällegi oli küll lihane poeg Tiit, aga see oli üks harvadest kordadest, kui isa ja poja vahelist teineteisemõistmist ja läbisaamist ei olnud. Nii kujuneski välja, et onu, nähes mu saarlaslikku töökust, valis Ranna talu kohta edasi viima minu.

Pärast tädi Marie surma sai Richardist koha juriidiline peremees ja minust majanduslik peremees. Aitasin suurima heameelega onu kui uue peremehe plaane ellu viia. Mulle meeldis Ranna talu väga juba sellest ajast, kui 1976. aastal esimest korda õuemurule astusin. Siis oli leebe loomuga ja ääretult heasüdamlik vanatädi Marie 84-aastasena veel üsnagi elujõus. Muidugi, omi vahendeid taluhoonesse sisse pannes teadsin ära, et koht jääb minule ja minu perele.

Onu Richardil olid kuldsed ja töökad käed. Mööbli valmistamise oskuse kõrval, millest juba juttu oli, oskas ta ka ehitus- ja restaureerimistööd. Oli pensionipõlves isegi mitu aastat vabariiklikus restaureerimisvalitsuses tööl ja paljud 1980-ndail kaunilt restaureeritud Kuressaare hooned tulid välja tema käte alt. Neid oskusi vajas nüüd ka Ranna talu. Võtsime üsna kehvas seisus taluhoone kahe peale päris kapitaalselt ette. Sisemus sai uue põranda, seinad, laed, pliidi ja soemüüri, külmast kambrist sai tagatuba. Väljast, lõunaküljelt sai hoone pehkinud palkide peale laudvooderdise, maja sai uue esiku koos sisseehitatud kuivkempsuga. Need olid onu Riksu (niimoodi teda hüüdsin) kui peremehe plaani järgi. Rehetuppa, kus tädi Marie oli kunagi loomi pidanud, tegi Riks oma värkstoa.

Onul oli ka kunstimeelt, mõni loodusest leitud puutüvi või oks sai tema käe all uue tähendusega kunsti- või

tarbeesemeks. Näiteks pehkinud puutüvest sai aeda krokodill. Ta pidas lugu korras aiast ja taimedest, oli uhke aianduse ja mesinduse seltsi liikmesuse üle. Erinevalt mitmestki boheemlasliku loomuga naabri aiast oli Richardil alati eeskujulikult pügatud ja hooldatud aed. Eriti meeldisid talle pojengid. Õunapuud said igal aastal noorenduskuuri. Pidevalt nuputas ta midagi uut, aia nurka kerkis väike õdus paargu, kus sai istuda ja midagi mekkida. Aias olid istumispingid, üks hommikupäikese nautimiseks, teine lõunaleitsakus päikesevõtuks, kolmas õhtuvaikuses mõtisklemiseks. Ilmakaared olid õunapuu peal looduslähedaselt tähistatud. Köögiuks sai kunstipärase pudrupajakujulise akna. Välisuks omapärase vineeritükkidest löödud mustri. Onul oli ka hea tahe vanavara säilitada, ühestki tädi Marie asjast ta ei loobunud. Aeda kerkisid kapitaalsed, maakividega ääristatud lillepeenrad.

Onu Riks oli mingil määral oma pehme iseloomu ohver. Esiteks – abielu ei kujunenud õnnelikuks. Raskel ajal, kui maja ehitati, tekkis koosellu pingeid, see muserdas mehe hella hinge. Juba oli tulnud otsus suhe lõpetada, paraku võttis hea süda juba lahus elanud naise tagasi vast valminud ja oma kätega ehitatud majja. Seda otsust kahetses Riks tegelikult elu lõpuni. Elu Greta Garboga – niimoodi ta oma kaasat hüüdis – ei kujunenud kergeks. Naisel

olid omad vead küljes, see tingis noorpõlves karske olnud mehe pudeli põhja vaatamise, mis üha suurenes ja ei tulnud muidugi abielule kasuks. Juba eaka mehena, 75-aastaselt võttis ta vastu julge otsuse ja pool sajandit kestnud abielu sai lõpu. Linnakodust pool sai maha müüdud ja viimaseks kuueks eluaastaks sai hinge kodu Kassaris ka päriskoduks.

Veel. Onu Riksul oli veidi ka annet üht-teist kirja panna. Leidis paberi ja sulepea ning jäädvustas niimoodi ennast ja oma elu. Siinkohal näiteks paar lõiku tema kirjatöödest.

Puhkusel viibides 1963. a. suvel Kassari saarel Mäealuse külas, looduslikult ilusal maastikul. Ühel pool mägi oma kadakatega, teisel pool meri oma sügavsinise väljaga. Vaikus! Päike! Ujumine meres. Magamine värsketel heintel. Ei oska sõnadega väljendada seda miljööd. Inimesel tuleb see endal läbi elada.

Vara hommikul lesides kuuris heintel ei tule und. Linnud teevad oma hommikulaulu. Puulehtede vaikne kohin, vahel laseb kukk oma hommikust kuke-le-luu. Aeg-ajalt häälitseb kajakas merelt. Mõni part lendab üle kuuri katuse plärts-plärts omase tiiva löökidega. See kõik on nii omapärane ja huvitav ning mille üle üks linna saks imestab.

Nüüd on juba aasta 1968 juulikuu. Siin ma nüüd olen Kassari karjamaal, Piibuninal kadakate vahel. Rohi punane päikese lõõmast nagu alati. Ümberringi kõik vaikne. Meri

loksub uniselt vastu kivist rannariba. Kajakas aeg-ajalt häälitseb nagu tunneks kaasa. Vägisi tulevad peale mõtted oma elu üle.

Nende meenutuste lõpetuseks lugusid Richardist.

- Vanas Kassari poes käies piilus ta silm ikka sinna riiuli poole, kus vägevamat kraami müüdi. Ütles siis müüjale: „Anna mulle sealt riiulilt see pudel, mulle on doktor selle arstirohuks välja kirjutanud!”

- Olime sageli koos Richardiga poe ukse taga järjekorras juba kell pool üheksa, pool tundi enne kaupluse avamist, kuna piimatooteid ei jagunud kuigi kauaks. Kui nüüd mõned päevad olid poes käigud vahele jäänud, siis uuesti poodi minnes küsis külarahvas: „Kus sa, Richard, oled olnud?” Riks vastu: „Käisin Argentinas, just tulin, näed mul on ka taksojuht siin.” Ja viitas minule, kes ma olin autoga ja koos Riksuga poodi tulnud.

- Praamile pääsemisega oli omal ajal tükk tegu. Üsna sageli juhtus, et sõitsime koos Riksuga pühapäevahommikuse laevaga mandrile. Eks pealepanijail, Reinul ja Pikal, olid laupäeva õhtust pead haiged. Riks aga oli ettenägelik, tal oli lapik soru põues kaasas ja astus kohe pealepanijate juurde sisse. Nüüd oli eeltöö tehtud, auto number meelde jäetud ja umbes esimese viie auto seas oli pääs laevale kindlustatud. See oli veel see aeg, kus praami peale hüüti.

Olid vast ajad praeguse luksusega võrreldes!

- Polnud ju saladus, et minu onul ja heal suvenaabril Ott Arderil oli viinaviga küljes. Eks Ott tuli sageli õue peale, pudel kaasas, aga seal vaid mõni suutäis kangemat põhjas. Kui alustus tehtud, siis külalislahke mehena tõi Riks toast oma tagavara välja, see aga oli juba täis pudel. Nii libises see naabrimeeeste ja vimkameeste vahel kõrist alla. Hiljem, teisel päeval Riks kirus: „Näe, Ott kavaldas mu jälle üle, temalt väike alustus, aga minu poolt suur jätk!”

- Meenub onu Riksu 80 aasta juubel koduõuel. 1995. aasta suve ühel ilusamal päeval. Olin ürituse korraldaja. Katsime laua aeda õunapuu alla. Kohal olid lähimad naabrid, kogu kohalik kultuurikiht: Silvia Rannamaa ja Harald Suislepp, Ants ja Eve Viidalepp, Lembit ja Ester Odres, Árpád ja Veronika Arder ning nende pojad Ott ja Jaan Arder. Ott tegi Riksule salmi ja Jaan tegi laulu. Oli üks väga meelde jääv ja hingeliigutav suvepäev. Järgmise, 81. eluaasta täitumist Riks ise oma silmadega enam ei näinud. Suur töömees pani need jäädavalt kinni 9. mail 1996. aastal Sõru vanadekodus ja puhkab viimast und Kassari kabeliaias.

Ise kutsus Riks ennast Richard Lõvisüdameks Lõvi tähtkujus sündimise, aga ka Inglismaa kuninga Richard I Lõvisüdame (1157–1199) järgi.

Meenutusi Kassari suvedest

Kassari kolhoosi juhatus oli kogunenud järjekordsele koosolekule ja esimees Arvid Kääramees luges ette ühe kirja. Loetu tekitas kuulajates elevust, ei olnud just igapäevane, et pealinna tüdrukud tahavad suveks kolhoosi tööle tulla. Et kolhoosil olid head kogemused Kärkla keskkooli lõpetanud noortega, oldi meeleldi nõus ka Tallinna tüdrukuid vastu võtma – töökäsi oli ju tõesti tarvis. Hakati arutama, kus neile ulualust pakkuda jms.

Tiiu Kopli, toonane Kassari kolhoosi agronoom

Malle, üks neist tollastest tüdrukutest, kirjutab siin oma loo.

Malle Koor

sündinud 1947

Oli 1967. aasta juunikuu tavaline päikeseline pärlpäev, kui järjekordne praam Heltermaa kai ääres sildus. Meile, kahele „pühapäevadressides“ ja hiigelsuurte seljakottidega tüdrukule, ei olnud see kindlasti mitte tavaline, järjekordne Hiiumaale sõit – oli alles esimene ...

Nagu kord ette nägi, tuli kõigepealt piirivalveputkas sabas seista, et esitada oma pass ja piiritsooni luba. Siis võis istuda kohalikku väikesesse liinibussi ja oodata, kuni bussi uksele saabusid piirivalvurid, kes reisijaile nende dokumendid tagastasid. Kõiki hüüti nime järgi ning see eesti nime hääldamine umbkeelsete piirivalvurite poolt oli päris koomiline. Lõpuks võis buss startida. Põliste linnatüdrukute jaoks oli reisiseltskond vägagi eriline:

kõneldi üsna valjuhäälselt ja näis, et peaaegu kõik olid omavahel tuttavad.

Ei mäletagi, kuidas Vaemlas maha oskasime tulla – ju sõbraliku bussirahva abiga ... või oli see kuidagi teisiti? Igal juhul veeres peagi ette Kassari sildiga suur buss, milles reisijaid väga hõredalt. Üks neist jäi eriti meelde: üleni mustas lõbusa olemisega hambutu vanamees, kes meiega väga suhelda tahtis ja meile oma keerusaia pakkus. Saiast me siiski loobusime ja ma ei tea tänase päevani, kes see mees oli, aga ta oli meie jaoks esimene hiidlane, kes meelde jäi.

Ühel hetkel avanes bussiakendest imeline vaade üle kadakaväljade sinendavale vaiksusele merele. Olen kindel, et just siis selle vaatepildiga võluski Kassari meid ära. (Kui hiljem Kassari imeilusat loodust kiitsime, ütlesid kohalikud: mis siin nii imelist on – tavaline.) Meie uus

„sõber“ sõitis oma keerusaia edasi, meie aga kobisime Kassari keskuses bussist maha. Ei mäleta, kas Pööru Vello oma mootorrattaga oli meil vastas kohe, kuid mingil hetkel ta seal oli ja veidi aja pärast tuli üks mootorrattur veel. Meid kamandati ratastele ja sõidutati veidi maad edasi Martini majja, kus me elama pidime hakkama.

Mäletan, et aknast paistis sisse varaõhtune päike, kõikjal oli tolmu, ämblikuvõrke – nagu maavärisemine oleks üle käinud, nagu mingisse tondimajja oleks sattunud. Tegelikult oli ilmne, et inimesed sellest majast olid hulk aega tagasi lahkunud. Ei mäleta miks, aga magasime esimese öö kõõgi põrandal madratsitel. Uni ei tulnud, kõik oli võõras ja kuidagi jube.

Idee sõita suveks kuhugi vaiksesse eksootilisse kohta – näiteks mõnele saarele – tuli Hillel. Aga saared asusid piiritsoonis, seega oli vaja luba. Kuna Hillel emal elas Hiiumaal

keegi hea tuttav, saadigi tema kaudu infot Kassari kohta. Kuidas kirjavahetus täpsemalt toimus, ei mäleta, kuid mäletan selgesti, kuidas Hille ühel soojal juuniõhtul minu kodu aias mind Hiiumaale sõitma moosis. Ta näitas mulle kirja, millest mäletan, et Kassari kolhoosis pidid olema suured õunaaiad ning töökäsi heinatööle tarvis. Nii me siis ühel päeval veidi enne jaani Hiiumaa poole teele asusimegi, teised tüdrukud (Maie, Tiina, Luule ja Laine) pidid hiljem järele tulema.

Kui ma õigesti mäletan, kulusid esimesed päevad Martini maja koristamisele ja elamise sisseseadmisele. Suutsime selle masendavalt mahajäetud olemisega maja köögi ja ühe toa päris hubaseks eluasemeks muuta. Kohe oli käes ka jaaniõhtu. Meie oma nina muidugi välja ei pistnud, sest kõik oli veel väga võõras. Aga meil oli siiski tore õhtu: küünal põles laual, sõime praekartuleid (kolhoosist oli toodud meile kott kartuleid), jõime suhkruga sidrunhappevett (maitses peaaegu nagu limonaad), võib-olla tegime isegi pannkooke (vahel ju tegime!), ajasime juttu ja kirjutasime kirju. Niisugused olid meie õhtud enamasti, kui Hillega kahekesi olime.

Aga töö? Töö oli päris raske, eriti esialgu. Mäletan, et esimestel tööpäevadel me lõuna ajal süüa ei tahtnud, ainult magasime. Aga see läks hiljem üle. Heinapakid olid väga erineva raskusega – mõnikord oli hein märjem ja siis olid pakid suuremad ning neid tuli

Heinapõllul. Laine, Malle, Maie ja Hille juulis 1967

tõsta kogu keha jõuga. Meile siiski halastati: raskema töö, s.t heinapakkide auto peale tõstmise tegid tugevad hiiu naised, meie olime koorma otsas autokastis ja konstrueerisime sellist virna, mis kohe ümber ei vajuks ning ikka õnnelikult küüni jõuaks. Sealjuures oli meil enamasti abiks ja juhendajaks Sassa Irene – haruldaselt tore, rahulik ja sõbralik naine. Tegelikult olid kõik inimesed, kellega koos töötasime, meie vastu väga kenad. Muidugi polnud me harjunud hiidlaste kõnepruugiga, mitte et me poleks aru saanud, vaid need väljendid ja ütlemsed olid ikka väga teistmoodi. Aga varsti harjusime, nii hiidlaste mahlaka jutu kui ka raske tööga.

Mõnikord töötasime küünis, kus virn tuli samuti korralikult teha. Seal oli väga tolmune ja palav, aga mõnusat heinalõhna küll ja veel. Siis ma ei saanud sellest nii väga aru, aga kui ma praegu kuskil tee ääres heinalõhna tunnen, tuleb kohe Kassari meelde ja tunnen end taas noorena – nii tugev mõju on lõhnal.

Õhtuti käis meil akna taga vahel „külalisi“ ka, kolkisid ja tagusid ümber maja – see oli küla meessoost noorus, kes järjekindlalt sisselaskmist nõudis. Aga meile olid nad siis veel täiesti võõrad, loomulikult kindlustasime kõik sissepääsud. Omast kohast oli see ju põnev ka. Niisugune väike mürgel meil siis õhtuti käis: meie kaitsesime oma „kindlust“, poisid üritasid sisse tungida. Ükskord üks õnnetu hüppaski aknast sisse, aga küll ta seda kahetses, sest sai karja tüdrukute käest halastamatult kolki. Kord lõhkusid nad meie akna, aga lubasid ka kohe ära parandada. Järgmiseks õhtuks oligi korras. Saime aru, et ega nad vist nii väga kollid ei olegi, aga ikkagi ...

Vahel käisime Kassari rahvamajas kinos. See oli omaette elamus. Nn ketaste vahetamise ajal käidi sissevälja, aeti valjusti juttu ja toimus üldse paras seltsielu. Ekraan oli ukse kõrval, nii et kui film juba käis, toimus filmi taustal kohalik varjuteater sisse- ja väljaliikujate näol.

Tol ajal oli pood Esikülas, kuid seal me eriti palju ei käinud. Meie peamine

„kaubanduskeskus“ oli Neti pood. Neti oli kuulus naine: teda teadsid kõik ja ka Neti teadis kõigist kõike. Neti poest (tegelikult kioskist) ostetud

leivast, rosinasaiast, limonaadist jmt piisas meile täiesti. Ohjeldamatult sai joodud head maapiima – seda ostsime Rooli laudast, kus olid väga lahked lüpsinaised.

Mis Kassari kliimasse puutub, siis minu mäletamist mööda olid tol esimesel suvel enamasti päikeselised päevad, ehkki alati oli tuul. Ka inimsuhete kliima oli soe: kolhoosi esimees Arvid Kääramees suhtus meisse igati hoolivalt ning külanaistega põllul töötamine oli päris lõbus. Igal õhtul pärast tööpäeva käisime Piibuninal ujumas, pärast ujumist oli tööväsimus maha uhitud ja olemine jälle reibas.

See esimene suvi Kassaris jäi minul lühemaks kui teistel, sest juuli lõpus tuli sõita mandrile: mind ootas pioneerilaagri praktika. Kui augusti lõpus taas Kassarisse naasin, olid suhted kohalikega muutunud. Õhtuti käidi meil nüüd kaarte mängimas ja võrkpalli sai ka palju mängitud, seda rohkem küll järgmisel suvel, kui me Vahe majas elasime.

Vabal päeval Hiiumaaga tutvumas. Hille, Malle, Laine ja autojuht Pööru Vello

Peagi sai suvi läbi ja pidime sõitma tagasi Tallinna oma tegemiste juurde, kes tööle, kes kooli. Ometi oli Kassari meile hinge pugenud, mäletan, et käisime sel sügisel veel mitmel nädalavahetusel Kassaris.

*

Seda, kuidas järgmisel suvel Kassarisse jõudsime, ma üldse ei mäleta. Elamiseks anti meile Vahe maja alumine korrus.

Töö oli ikka enam-vähem sama: heinad, heinad ... Mäletan, et kui me hommikul juhtusime sisse magama, pistis Sulli Hugo ehk Huhuu, nagu meie teda hüüdsime, oma pea ukse vahelt sisse ja kamandas meid maast lahti tööle, aga ta oli sealjuures väga sõbralik ja rahulik. No siis tegime ka väga kähku: üks-kaks-kolm heina järgi lõhnavad tööriided selga ja padavai kontori poole, mis tol ajal asus väikeses punases majas, kus hiljem oli söökla ja nüüd ma ei tea, mis seal on. Kunagi me joonistasime seda maja – Hille, Maie ja mina. Üks pilt on mul tänaseni alles, aga ma ei mäleta, kes selle joonistas. Üle tee asus

mingi ladu, kord nägime seal rotte jooksmas, panime neile nimed: Ottomar ja Ülu. Sellised imelikud asjad on meeles, aga olulised sageli ununenud ...

Igal õhtul pärast tööd, olenemata ilmast, käisime endiselt Piibuninal ujumas. Pärast oli puhas ja värske tunne. Kui koju jõudsime, eks siis me arvatavasti sõime, enamasti praekartuleid, leiba-saia ja kurke oli ka (kust me neid saime, ei mäleta täpselt) ja ikka Rooli lauda imehea piim. Õhtu lõppes tavaliselt muuseumi taga võrkpalliplatsil.

Augustis töötasime enamasti viljakuivatis. Mõnikord tuli olla ka öösel. Oi kui hea oli sooja vilja kottide peal pisut tukastada. Aga ega seda palju saanud, kuivati töötas ju pidevalt. Ent kuivava vilja lõhn oli võrratu, ja õunalõhn veel sinna juurde ...

Ometi sai seegi suvi paratamatult läbi. Kuid side Hiiumaaga on jäänud alles – Maiel, Hillel ja minul tänaseni – nüüd on siin meie kodud.

Kassari on viiekümne aastaga palju muutunud: midagi sellest, mis meid tookord vaimustas, on jäädavalt kadunud, palju tuttavaid puhkab juba kabeliaias, kuid see maakild ei ole meie jaoks kunagi tavaline, vaid jääb oma mere, kadakate ning siin elanud ja elavate inimestega alati eriliseks noorusmälestuste maaks.

Veel kord Kassarist

Seekord lihtsalt Maive

Seekord suvisest Kassarist, s.t merest. Harald Suislepp ütles, et ta pole kuskil (arvatavasti Hiiumaal) nii sinist merd näinud kui Kassaris ja ka soojaks läheb siin varem. Võrdluseks näiteks Kärddlas, Sõrul, Luidjal jm.

Merel on omadus haarata sind oma lummusesse. Kui ma väike olin, käisin mäe peal merele head ööd soovimas. Märjamaal igatsesin mere järele. Kui koduigatsus peale tuli, läksin basseini äärde, panin käed pea külgedele nii, et nägin ainult vett. Kujutasin ette, et see on Kassari meri.

Vahel teeb meri ka vimkasid. Käisime lastega ujumas, siis oli neid veel kolm. Kõige noorem, Marika, ujus vanemate, õe ja vennaga kivile, kus oli üle pea vesi. Marika käis siis algklassis. Ujujad olid nad kõik. Sel ajal meres veel tormi polnud. Lapsed hüppasid üksteise võidu kivilt vette. Ühel hüppel juhtus see, et Marikal kadusid püksid jalast ära. Rand oli rahvast täis. Õde Dana taipas, et tuleb õe kaitseks midagi ette võtta. Nii ta ujus kähku kaldale, vahetas riided ära ja viis oma ujukad Marikale. Dana läks vees nii kaugele kui sai ja andis need õele üle, see pidi need siis vee all jalga panema.

Marikaga juhtus ka teine äpardus. Koolis ta veel ei käinud. Sovhoosis oli kiire aeg, kuid lapsed tuli ujuma viia. Sel ajal oli Laisna silla juures sügav kraav, kus oli puhas selge vesi. Seal sai kiiresti lapsed ära ujutatud. Paljud käisid seal. Marikal oli kummirõngas ümber. Ühel hetkel libises tüdruk rõngast välja ja vajus vee alla. Rein ületas nobeduse rekordi, hüpates talle järele. Kõik lõppes õnnelikult.

Meri oskab tembutada küll. Lapselapsed olid parajasti Putkastes. Lapsed nurusid, et peaks ujuma minema. Käsk on teadagi vanem kui meie ja nii me Kassari poole sõitsime. Ebameeldiv üllatus tabas meid siis, kui nägime, et meri on lõga täis. Ujumas käimata ei tahtnud tagasi minna. Meri suur ja lai, meil paat mere ääres, lähme sõuame puhtamasse vette. Ka seal, kuhu läksime, oli meres sama seis, mererohi lausa segas sõudmist. Üllatus oli see, et mida kaugemale sõudsim, seda soasemaks läks. Reinul tuli hea mõte – paat ankrusse ja autoga sõit Heltermaale, kus mere ääres on kinnistu, mis kuulub meile. Sealt on ka hea ujuma minna. Järjekordne üllatus, aga meeldiv – meie ponnistused kandsid vilja. Meri oli peegelsile ja puhas. Saime kaua mere headust nautida. Arvatavasti oli seal

tuule suund soodsast kandist ja ikkagi suur meri.

Olin oma mäletamist mööda 6-aastane, võib-olla ka veidi vanem, kui otsustasin ujuma hakata. Olime siiani külalastega madalas vees pladistanud, paar suuremat last seisid vee peal. Arvasin, et olen kõnn, kui ujuda ei oska, ja nii ma otsustasin veenduda selles, mida olin kuulnud räägitavat, et kui jõuda tumesinise veeni, tõusevad jalad iseenesest üles. Jumala tõsi. Et mitte teiste naerualuseks jääda, läksin hommiku poole mere äärde. Vesi oli suht jahe. Ühtki inimest polnud näha. Kui olin oma põksuva südamega piiri ületanud, tõusidki jalad üles. Õhtul sain teiste (mitteujujate) ees uhkustada. Õde Vilja oli tõeline merenarkomaan. Ta käis suve jooksul 40 korda ujumas ja mitte rannas vedelemise ajal, vaid rattaga randa, ujuda mingi aeg ja taas kodutöödele. Ta oli ka üks varasemaid meres käijaid ja üks viimastest, kes hooajal ujumise lõpetas.

Ma arvan, et kõik teavad, kui raske on sügavas vees paati ronida. Selle lollusega sain ma hakkama, muidugi proovimisega. Olime Reinuga juba mõnda aega paadiga sõitnud, kui mul tekkis mõte, et ma parema meelega ujuksin. Rein lahkelt nõus: hüppa vette ja uju, kui ära

väsid, tule paati. Hea mõte, aga raskesti teostatav. Punnitasin mis ma punnitasin, paati ronida ei jaksanud. Nii tuli mul ujuda seni, kuni sai juba kaldale kõndida. Õnneks polnud paat kuigi kaugel.

Väike kõrvalepõige Kassari merest Vahemerele. Seal saime ka paati ronimist harjutada. Ühel suvel olime Kreekas Tolos. Nägime, et kalda ligidal seisab palju vesirattaid ja paate. Mõtlesime, et valime ühe vesiratta välja, ronime sisse ja sõidame. Mida lähemale me vahendile jõudsime, seda sügavamaks läks vesi. Saime siiski oma ihaldusobjektist kinni haarata ja üritasime ka sisse ronida, mis aga sugugi ei õnnestunud. Nägime, et üks mees tuleb meie poole, muhe naeratus suul, päästis paadi lahti ja tõmbas selle kaldale, et saaksime paati ronida. Häbelikult naeratades ronisimegi paati. Nii oligi see mõeldud. Tuli meelde Kassaris kogetu.

Kui lapsed väiksemad olid muutus meri isegi tüütuks. Muudkui „lähme ujuma“ ja „lähme ujuma“. Nii kui esimene soojem ilm, kuid jäätükid veel meres, läks nutulaul lahti.

Sovhoosi ajal sai isegi suures magistraalkraavis ujutud, kui polnud võimalik kaugemale minna. Peab ütleva, sealses vees üle paari minuti vastu ei pidanud, lapsed imekombel leidsid, et vesi on väga mõnus. Need kraavid olid

ääreni täis selget vett, mis oli suhtelisest sügav, aga külm. Olgu kraav, jõgi või järv, ega mere vastu ei saa.

Oleme tunda saanud ka mere süngemat poolt. Sovhoosi ajal käisime päris sageli laidudel, kus ööbisime telkides. Enamasti koos Vilja perega, vahel oli keegi veel kaasas. Sel ajal oli Mardil lihtne luba saada. Nii oleme käinud Kõrgelaiul, Ahelaiul ja mitu korda Öaksil [Öakse]. Öaksi meeldis meile eriti. Otsustasime ühel laupäeval oma perega laiule minna ja ka seal telkida. Midagi hirmutavat polnud, omal oli puupaat olemas. Sõit sai alguse Salinõmme sadamast. Laid paistis ahvatlevana kätte. Ilm oli ilus, lapsed ootusärevil. Lapsed olid sel ajal: Marika kolm, Dana kuus ja Urmas üheksa. Veetsime toredate päeva ja öö.

Laiu peale minek, ees õde Vilja. 1970. aasta paiku

Hommik aga enam nii ilus ei olnud. Oli puhuma hakanud tugev tuul. Rein kamandas mind ruttu asju kokku pakkima, sest ta kartis, et tuul tugevneb veelgi ja nii juhtuski. Lained olid juba päris kõrged. Polnud parata,

tarvis oli koju jõuda. Rein hoidis kursi nii kalda lähedal, kui sai. Salinõmme paistis nii ligidal. Imetlesin Reinu. Ta võttis kokku kõik oma oskused, jõu ja hakkamise. Sõit läks lahti. Tundus, et laid on vahepeal mitu kilomeetrit kaugemale ujunud. Mul oli kahju Reinust ja lastest, endale polnud aega mõelda. Istusin tüdrukutega paadi keskel oleval pingil ja võtsin nende ümbert kinni. Kõigil hakkas ka külm, sest iga laine käis meist üle, olime kui märjad kassipojad. Urmas oli vapper, ta ei näidanud oma hirmu välja, vaid viskas kogu aeg hauskariga vett paadist välja. Kuigi kõigil oli raske, ajas Marika ütlus „meres on niigi palju vett, Urmas viskab veel juurde“ meid naerma. Seekord saime merest võitu. Au Reinule (ikkagi meremees).

Imekombel ei jäänud meist keegi haigeks.

Märgade, külmunute ja hirmunudena oleksime võinud ka merd kartma või isegi vihkama hakata, kuid ei. See on nagu lapsega, kes on

pahandust

teinud, kuid sa armastad teda ikka.

Kihnu Virve laulusõnadega lõpetan oma mereteemalise jutu: meri on, meri jääb, meri olema peab.

Tagasi Hiiumaale

Hanikatsi Marju

Suvel sai puhkuse ajal alati Hiiumaale käidud ikka lastelastega, neid oli mul kaks: Allar sündis sel aastal, kui mina sain viiekümneks, Elvis kolm aastat hiljem. Põhiliselt olime ikka oma hea Linda Paadi juures, mõnikord ka Kassaris Helmi Kääramehe juures. Et nüüd tuli võimalus endale korter osta, oli suurepärase. Käisime Lindaga seda üle vaatamas ja kui tuppa astudes paistis aknast vana armas koolimaja, oli minu otsus kindel, et pean selle omale saama. Nagu teada, on tahtmine taevariik, saamine aga iseasi. Nii puudus vastav summa, kuid Linda ütles, et tuleb lootuse peale minna. Arvasime, et kui taevaisa tahab, et ma korteri saaksin, teeb ta inimeste südamed heldeks, ja kui ei tee, siis ei ole korterit vaja. Heldeid südameid oli, kes olid nõus mulle laenama. Nii olid ka linna töökaaslased ja tööandja helded. Tagantjärele mõeldes oli siis vist juba võimalus pangalaenu saada, ainult selle peale ei tulnud keegi. Korter vajab remonti, aga sellele ei olnud aega mõelda. Pensioni juba sain ja tööd oli, nii hakkas tasapisi minema.

Keskhaiglas tööd jätkus ja kui tuli uus tööandja, anti meile võimalus ise retsepte koostada ja sortimenti laiendada. Valmistasime 5–6

nimetust väikesaiu, pirukaid, kringleid, kooke ja küpsiseid. Kringlitellimusi ikka jätkus, eriti nädalalõppudel. Tööle tuli minna mõnikord kella viiest. Kuna elasin nii lähedal, ei olnud sellega raskusi. Et võisime ise retsepte välja mõelda, oli väga huvitav, ja eks see oli ka ostjatele põnev, kui mõni uus nimetus letile ilmus.

Nii see aeg läks ja hakkasin laenudest vabanema. Kuid enne, kui jõudsin lõpparve teha, juhtus seesama hea Linda minult küsima, kaua sa sedasi üksi oled, mille peale mina vastasin, et kui leiaksin ühe vana meremehe, läheksin mehele küll. Temal oli see võtta ja nii me kokku saime. Sel ajal oli ta lahutatud vaba mees, kes tuli Hiiumaalt linna tööd otsima. Tööle sai ta Eestiranna peale, mis tegeles süvendustöödega. Nii täitus minu noorepõlveunistus, mis siis, et olime 58-aastased. Esimesel kohtumisel oli äratundmine, olgugi et nägime esimest korda. Tänapäevaks oleme olnud abielus 22 aastat ja seda nii rahulikult ja õndsalt, et arvan – selliseid sünnib kord 100 aasta jooksul. See mees on Osvald Venski.

Nii said minu korteri remondi mured murtud ja tasapisi hakkasime toimetama. See oli kevadel ja sügiseks võisime seal elama hakata. Abikaasa töö oli vahetustega, kaks

nädalat tööl ja kaks vaba, nii sai ta kodus palju ära teha. Suvel olid lapselapsed ikka meie juures, nii et ega igav ei olnud küll. Abikaasal oli samuti üks poeg, keda enam ei ole, ja kaks pojapoega Siim ja Simo. Rõõmu oli nendega palju, tundsin endid ühe suure perena.

Nüüdseks on minu lapselapsel Allaril viiene tütar ja kolmene poeg. Ja abikaasa Simol kolmene poeg ja aastane tütar. Teistel järeltulijatel veel lapsi ei ole.

Hiiumaa eluga harjumiseks aega ei läinud, kuigi oli nagu uus elu algus. Naabrid Meeta Tikka ja Helju Matt olid väga sõbralikud ja head inimesed, nii tundsin end hästi koduselt. Talvel, kui lapselapsi ei olnud ja abikaasa oli kaks nädalat tööl, möödus aeg ikkagi kiiresti ja igav ei olnud. Helju juures peeti baptistide palvetunde ja käisin tihti nendest osa saamas. Pühapäeviti oli võimalus kirikus käia, seal kohtusin klassiõe Marie Vösaga (Pihelgas) ja endise õpetaja Leida Elbachiga. Nende toetusel sain oma kauase soovi täita, leiris ära käia. Mind õnnistas 1999. aasta viimasel õhtul Kassari kabelis õpetaja Urmas Nagel. See õhtu jättis minule unustamatu mälestuse. Nii sai minust Käina koguduse liige ja hakkasin enam Kassari kabelis käima. Sinna on

maetud minu vanaisa ja vanaema ning seal saab ka minu tulevane paik olema.

Meid, kabeliskäijaid, oli viis, ja olime alati kõik kohal, olime kui üks pere. Kõigi sünnipäevadeks ja pühadeks oli meil alati laud kaetud. Suvel käis Kassari kabelis rohkem rahvast, sain nendega heaks tuttavaks, kuigi algul olime võõrad. Aga seal käies meenus mulle kunagine kooliaeg, kirjatehnika vihik, kuhu pidime kirjutama oma ema ja isa nime. Kuidas õpetaja Johanson (Nittim) ütles, et minu isa nimi on Lembit.

Nüüd ei mõelnud ma kaua, küsisin Hedvig Nittimi käest, kas minu isa on Sooba Lembit, ta vastas, et on muidugi, oled täitsa tema nägu. Nii sain oma isast teada 60 aastat hiljem. Tuli välja, et isapoolseid sugulasi oli rohkem, sain nendega tuttavaks ja lähedaseks. Kahju on, et ei teadnud neist varem. Lembitul oli kaks tütar Ene Lillepärk ja Eve Tammaru. Olime üksteist

tundnud sellest ajast, kui Riisiperesse elama asusin. Et me õed oleme, teadsid peale meie kõik lähedased. Miks küll seda meie, laste, eest varjati, ei mõista. Sellest teada saades oli hing ikka väga haige ja tundub, et see kestab elu lõpuni. Olen neile andestanud ning see aitab valu vaigistada.

Õed Ene ja Eve said sellest teada umbes samal ajal Leeni vennatütre käest. Juhtus nii, et Ene oli Soomest puhkusel ja pidime Hiiumaal kokku saama. Me kohtusime Hedvig Nittimi juures ja pidime üksteist üllatama. Õed ei teadnud, et mina tean, ja mina ei teadnud, et nemad teavad. Kokku sai sellest üks suur rõõm. Me suhtlesime varem ja Evega suhtleme praegugi. Ene lahkus igaviku teele pool aastat hiljem, kui õdedeks saime. Isa Lembit suri 1980. aastal 57-aastasena ja vanaema Leeni Kangur 1982. aastal 81-aastasena. Olgu muld neile kerge!

Veel oli õnn soetada Hiiumaal Arukülas maakodu,

küll väike, aga mahutab palju. Õnnestus see nii: kui linnast ära tulim, oli võimalik oma erastatud tuba ära müüa. Nii oli meie lastel võimalik täisealiseks saamiseni suved siin veeta, oma onnisid ehitada, looduses olla, mere ääres käia. Külas käivad ikka praegugi oma peredega.

Praegugi saadame siin sooja aja mööda, ikka lumeni, ja kui on jõuluaeg, on suur pere koos.

Kahju on lahkuda, sest ei saa tormide ajal mere ääres käia lainte kohinast rahu leidmas.

Lõpetuseks südamest suur tänu Tiinu Koplile ja Merike Niimannile, kes mind utsitasid seda lugu kirjutama.

Head lugejad, ärge pahandage, kui lugu on raskesti loetav, sest mina ei ole ju kirjanik, vaid Hanikatsi Marju.

LÕPP

Aasta 2017

Jaauuar

3. Vabadussõjas võidelnute mälestuspäev Kassari kabelis. Kella löid Kati Kukk ja Tiina Veem.
6. Ilmus Kassarimaa nr 40.
12. PRIA ametnikud tutvusid Leaderi projektidega ja külastasid Orjaku külamaja.
13. Hiiumaa Kodukandi õppepäev Kuristes „Kuidas muutustega toime tulla. Elujõu ja väe avastamine endas“. Osalesid Ester Tammis ja Tiit Kopli.
21. Eesti külavanemate foorum Tallinnas hotellis Euroopa. Osalesid Ester Tammis ja Toivo Platov.
24. Uusaastatervitus Tohvri hooldekodu elanikele. Katkendeid „Naljakast inimesest“ esitasid Evi Sadul ja Ester Tammis.

Veebruar

3. Orjaku külamaja sai pidulauaks vajalikuks nõud.
11. Käina jahimeeste ühine seajaht Kassari saarel.
15. Valve Mölder esines Kadi raadio saarte uudistes.
- 16.–18. ja 24. II oli Orjaku sadamas uisuplats, laenutati uiske, avatud oli ka külamaja kohvik.
19. Kassari rahvamajas anti Paul-Eerik Rummole Jaan Krossi kirjandusauhind. 14. II Hiiu Lehes ilmus H. Roosna artikkel „Musta laega saalist Kassari kadakate vahele“.
22. Maaeluminister andis Eesti Vabariigi 99. aastapäevale pühendatud aktusel põllumajanduse ja maaelu edendajatele üle ministeeriumi teenetemärgid. Ühenduse Kodukant Hiiumaa eestvedaja Ester Tammis pälvis hõbedase. 2015 sai hõbedase märgi loomaarst Kalju Hülgi.
24. Eesti Vabariigi 99. aastapäeva kontsertaktusel Käina kultuurikeskuses täna Käina vallavalitsus Ulvi ja Tiit Uusoja põllumajanduses ilmutatud töökuse ja visaduse eest. Orjaku Nina talu

peremehele Ain Koorele anti aukiri tubli töö eest loodusmaastike hooldamisel. Mullu pälvis tänukirja Käina lasteaia Tirtspõnn kauaaegne kasvataja Silvi Steinberg.

President Kersti Kaljulaidi vastuvõtule Tallinnas olid kutsutud Ester Tammis ja Toivo Platov.

26. Oleviste kiriku koori kontsert Kassari kabelis.
- Kassari haridusseltsi 22. aastapäev.
28. MTÜ Hiiu Veis ja Lammaste projekt „Kohalik toidupärand – hiiu viiuli kvaliteedikava ja tasuvusuuringu koostamine“ infopäev Orjaku külamajas.

Märts

2. Eesti Kultuuriseltside Ühenduse õppepäev „Kodukoha kultuurilugu ja seltsid“ Kärkla Kultuurikeskuses. Osalesid Anu Hülgi, Tiit Kopli, Leonora Käärmees ja Tiit Lipp.
7. Helja Kapteini lugu Hiiu Lehes „Hiiu viiuli“ muusika võtab suu veele“.
10. Hiiu Lehes ilmus Orjaku küla Veskitamme perenaisest Ruta Tammeveskist artikkel „Naine, kes teeb kodusaarel unistuste tööd“.
13. Orjaku külamajas näidati filmi „November“.
17. Orjaku küla vanim püsielanik Käär Aldu ehk Aldo Käärmees sai 70-aastaseks.
30. President Kersti Kaljulaid külastas Kärkla gümnaasiumi, Kärkla päikeseelektrijaama, Leisus asuvat AS Dale LD-d ja Männamaal asuvat ettevõtet Triibuvineer, tutvus MTÜ Jääd ja Praak tegemistega ning kohtus Roograhu sadamas vabatahtliku merepääste seltsi liikmetega.
- President ööbis Kassari Puhkekeskuses.

Aprill

1. Kontsert „Ma olin Bonzo“ Orjaku külamajas.
3. Orjaku külamajas näidati filmi „Sangarid“.

15. Ülestõusmispühade missa Kassari kabelis.
19. G. Adolfi gümnaasiumis toimunud Nuti-Mati matemaatika meistrivõistlusel saavutas Uku Härmsen 11. koha.
22. Ühenduse Kodukant Hiiumaa üldkoosolek ja Hiiumaa külade arengu päev Valgul. Osalesid Ester Tammis ja Leonora Kääramees.
27. Soome kirjanduse seltsi saalis Helsingis esitleti Aino Kalda eluloost rääkivat raamatut „Aino Kallas – maailman sydämessä“. Autor Silja Vuorikuru.

Mai

1. „Hiiu luule raamatu“ esitlus Kärddlas. Koostaja Tiiu Heldema, kunstnik Riina Degtjarenko. Raamatus on ka kassarilase Vilge Linikoja luuletused.
- 5.–6. Eesti toidumessil Tallinnas osalesid Margit Juur ja Tiit Kopli Lestast ja Lambast.
6. „Teeme ära“ talgud Kassari kabeliaias. Tööd tegi 16 inimest. Trimmerdati, korjati kuivanud oksa ja riisuti. Orjaku küla kevadtalgud Orjaku sadamas. Provintsiteatri teatril päeval Käinas osales Kassari haridusseltsi näitetrupp etendusega „Malle ülestunnistused“.
14. Algas tuulekala hooaeg Orjaku sadamas, esimesed 60 kala toodi kaldale.
17. Ühenduse Kodukant Hiiumaa korraldatud koolitus teemal „Külade elujõud muutub ajas. Külavanemate/külaliidrite rolli olulisus seoses valdade ühinemisega“. Osalesid Ester Tammis ja Tiiu Kopli.
18. Roheliste rattaretkel „Kuidas elad, Hiiumaa?“ osalejad külastasid Orjaku sadamat. Kassari saarel ööbis 2500 retkelist.
18. V – 14. IX **KKNP**. Kassari kultuurineljapäevade IV hooaeg – palju üritusi Kassari saare huvitavates kohtades.
20. Muuseumiöö „Öös on mängu“ Kassari muuseumimajas. Orjaku külamajas avati Tiiu Valdma vaipade näitus „Silmapiir II“, näitus oli üleval 14. septembrini.
21. Kassari saare läbisid roheline rattaretk „Kuidas elad, Hiiumaa?“ ratturid.
27. Möödus 50 aastat Hiiumaa muuseumi asutamisest.

Orjaku sadamas oli tuulekalafestival, peakorraldajaks Orjaku külaselts.

28.

Kassari jooks.

Juuni

1. Lastekaitsepäeva tähistamine Orjaku sadamas, purjelaev Lisettega tegid väljasõite Käina kooli üheksandikud.
2. Käina KKK kunstiosakonna põhiõppe ja viiuli vabaõppe lõpetasid Maria ja Luisa Jõpiselg.
3. Missa Kassari kabelis. Teenis õpetaja Hüllo-Kristjan Simson.
6. Hiiumaa noorsportlaste päeval Kärddla staadionil oli 3. klasside parim palliviskaja Meribell Rüütel.
8. Uksed avas restoran Ilus Villem. Helgi Põllo tutvustas Kassari kabelit ja kabeliaeda. Käina KKK keelpillikontsert.
10. Hiiumaa 14. külade päev Sõrul. Kassari osales kümme inimest. Hiiumaa arvamusefestivalil Suursadamas osales Tiiu Kopli.
15. Sõru Jazzi kontserdid Orjaku külamajas: Maimu Jõgeda trio ning Anna Põldvee ja Erki Pärnoja.
16. „Kolm risti Kassari kohal“. Kabelis esines akordionist Indrek Liit.
17. Surnuaiapäeva Kassari kalmistul.
22. Väike jaanipäeva lihalaat Orjaku sadamas, muusikalist meelelahutust pakkus Liukala bänd. Osalesid Lest ja Lammas lihasaadustega, Tiina Kopli köögivilja ja maitsetaimedega ning Ester Tammis ja Toivo Platov suitsulihaga. Hiiu Lehes ilmus 2. VI Margit Kääramehe artikkel „Väike lihalaat pakub viiulit“. Käina basseinitriatlonil saavutas täiskasvanutest II koha Triinu Schneider, kuni 16-aastastest I koha Marco Murro, kuni 10-aastastest I koha Martin Schneider ja eelkooliealistest II koha Ili Tikk. Orjaku küla jaaniõhtu kiigeplatsil.
23. Kassari jaanituli kiigeplatsil ansambliga Laine.
27. Sander Õiguse monoetendus „Hoopis teine tera“ Kassari kuursaalis.
29. Kontsert ja tantsuõhtu Orjaku külamajas. Mängis ansambel Väliharf.
30. Festival Kassari Kitarrid. Kassari kabelis esines Tõnu Timm.

30. VI – 1. VII Kassari Kitarride kontserdid Orjaku külamajas.
Viikingite teemapark Kassari rahvamaja õuel.

Juuli

1. Orjaku Külaseltsi MTÜ üldkoosolek.
6. Kontsert Orjaku külamajas „Joon valgust nagu vihma“ Esinesid Jaan Sööt ja Andre Maaker.
Kassari rahvamajas vestlusring „Hiidlased Vabadussõjas“, vestlust juhtis Enn Veevo.
7. Kassari kabelis külalised Saaremaa Anseküla Jäma kirikust. Õhtupalvuse pidas Anu Konks.
- 7.–9. Kestusratsutamisel Vihterpalus rahvusvahelise võistlusklassi CEIYJ2 juuniorid 120 km ja EMV arvestuses 120 km distantsil võitis Priidu Tikk hobusel Paragon nii kulla kui kui meistritiitli. Rahvusvahelise võistlusklassi CEIY 80 km distantsil saavutas teise koha Doora Elmi hobusel Penton.
11. Piip ja Tuut esitasid Kassari kuursaalis „Elu õisi“.
13. Kontsert-tantsuõhtu Orjaku külamajas. Esines Männiste perebänd.
14. Jarek Kasari kontsert Kassari kuursaalis.
15. Sarjas „Kolm risti Kassari kohal“ esinesid Kassari kabelis Rein Orn akordionil ja Erki Aavik viiulil.
Naisansambli Harmõn kontsert Kassari rahvamajas.
Käsitöö ja omatoodangu laat Kärddlas Vabrikuväljakul. Kauplemas olid Jüri Rebane, Toivo Platov ja Merike Niimann.
18. Indrek Taalmaa etendus „Sinised kilesussid jalas“ Kassari kuursaalis.
19. Kassari haridusseltsi näitetrupi esietendus „Mis pärast surma sündis“ rahvamajas. Lavastaja Raivo Rüütel. Tegelased: Härra Brinkmann – Sander Kopli; Alma Vendel, tema lapselaps – Ulvi Uusoja; doktor Vendel, Alma abikaasa – Rait Üksik; Riike, teenija – Evi Sadul; proua Bertram, Brinkmanni õde – Tiivi Lipp; Helene, Brinkmanni õetütar – Margit Juur; linnapea – Ester Tammis; Pristav – Toivo Platov; Triinu, Brinkmanni vennatütar – Triinu Schneider.
21. Hiiu Folgi kontsert Kassari kabelis, esinesid Krista Citra Joonas flöödil ja Jaak

Johanson kitarril. Kiigeplatsil Estbel, trio Jantson, Pöldsepp ja Matvere, Antsud ning Untsakad.

Laste Vabariik – EV 100 Kassari Puhkekeskuse õuel.

Hiiu Lehes ilmus artikkel „90 aastat postiagentuuri“. Autorid Merike Niimann ja Anu Hülge.

Hiiu Lehes Helja Kapteini artikkel „Emad avasid neljapäevakohvikku“.

22. Hiiu Folgi kontserdil kiigeplatsil esinesid Torupilli Jussi duo ja Schönbergi kvartett, Lekarerätten, VLÜ, Maarja Nuut ning duo Malva & Priks.

23. Hiiu Folgi kontsert Kassari kabelis. Üles astusid Merje Kägu kitarril, Daana Ots viiulil ja Rebecca Kontus lauluga.

24. Näitemäng „Mis pärast surma sündis“ Kassari rahvamajas.

25. Andrus Vaariku monoetendus „Elu on parim meelelahutus (pärast surma jõuab magada küll)“ Kassari kuursaalis.

Triinu Schneider ja hobune Mooses võitsid Saaremaal ratsatriatloni. Hiiu Lehes Hergo Tasuja artikkel „Schneider võitis ratsatriatloni“.

27. Kontsert Orjaku külamajas. Esines C-JAM. Hiiu luuleraamatu esitlus Kassari rahvamajas.

28. Ansambel Dagö kontsert Kassari kuursaalis.

29. Kassari Väike-Sulli talu laste improvisatsiooniteater etendusega „Osavad luurajad“ Kassari rahvamajas.

30. Käina Martini kogudus ja õpetajad külastasid Emmaste kirikut 150. aastapäeval.

August

1. „Piip ja Tuut kontserdil“ Kassari kuursaalis.

3. Näitemäng „Mis pärast surma sündis“ Kassari rahvamajas.

Hiiumaa kohvikutepäeva Kassari kohvituur – viis ühepäevakohvikut Kassari saarel.

Kontsert „Mulle meeldib maal!“ Orjaku külamajas.

- 4.–6. Eesti külade XII maapäev Viljandimaal Vana-Võidus. Osales Ester Tammis, Hiiumaalt oli 14 inimest.

5. Pärnu nukuteatri etendus Kassari rahvamajas.
Väelauluõhtu Kassari rahvamajas.
8. Indrek Taalmaa etendus „Oranžid tropid kõrvas“ Kassari kuursaalis.
11. Näitemäng „Mis pärast surma sündis“ Kassari rahvamajas.
Paide linnaorkestri kontsert Orjaku külamajas.
12. „Kolm risti Kassari kohal“. Kassari kabelis esines *viola da gamba*’l Mikko Perkola Soomest.
Näitemäng „Mis pärast surma sündis“ Kassari rahvamajas.
17. Kirbuturg ja kohvik Hõng Kassari rahvamajas.
18. Sarja „Kolm risti Kassari kohal“ lisakontsert Kassari kabelis, kus koos Kärkla kiriku kooriga lauldi koraale. Koori juhatas Siiri Rüütelmaa, teenis õpetaja Triin Simson.
19. Hiiu kala- ja õllefestival Kassari Puhkekeskuses.
26. Käina Martini kogudus ja õpetajad külastasid Reigi kirikut kiriku 205. ja koguduse 390. aastapäeva puhul.
Muinastulede öö tähistamine Orjaku sadamas, merelaulude ühislaulmine ja tantsuõhtu liukala bändi saatel.
31. Orjaku külamajas näidati filmi „Alibi“.

September

1. Kooliteed alustasid Miia Marleen Üksik, Andri Liit ja Iti Tikk. Põhikooli lõpetasid Doora Elmi ning Maria ja Luisa Jõpiselg.
7. Swedbanki vabatahtlikud tasandasid rahvamaja õuel lipuväljakut, juurisid üles metsiku lillepeenra, raiusid võsa ja tegid küttepuid.
Orjaku külamajas näidati filmi „Peigmees“.
8. Eesti Post ja Hiiu Kogujate Selts esitlesid uusi, Orjaku tuletorne kujutavaid postmarke. Samal teemal ilmusid ka postkaardid.
14. Kontserdiga Orjaku külamajas lõpetati Kassari kultuurineljapäevade IV hooaeg. Esinesid Käina huvikooli õpetajad ja õpilased.
15. Lõppes Orjaku külaseltsi ja Käina vallavalitsuse ühisprojekt, mille

tulemusena paigaldati külamaja ja sadama sildid.

21. Näitemäng „Mis pärast surma sündis“ Kassari rahvamajas.
- 29.–30. Tänureis vabatahtlikele. Külastati Valgamaa kirikuid ja Põhja-Lätit.
30. Ülo Kaevatsi mälestuspingi avamine Kassari muuseumimaja õuel tamme all.
Pink valmis riigikantselei, perekond Kaevatsi ja Kassari haridusseltsi koostöös.

Oktoober

6. Eesti Rahvaluule Arhiiv külas Kärkla Pikas Majas. Helen Kõmmus esitles CD-DVD-kogumikku „Hiiumaa rahvalaulud, pillilood ja tantsud“, millel ka Kassari pärand.
8. Lõikustänapüha jumalateenistus kohvilauaga Kassari kabelis. Teenis õpetaja Triin Simson.
12. Kinoõhtu Orjaku külamajas, näidati „Minu näoga onu“.
13. Teabepäev „Oska hoida kogukonda ja aidata abivajajat“ Kassari rahvamajas. Korraldaja Kodukant Hiiumaa.

November

2. Hingedepäeva õhtupalvus Kassari kabelis koos Kärkla kiriku kooriga. Teenisid õpetajad Triin ja Hüllo-Kristjan Simson. Koori juhatas Siiri Rüütelmaa.
9. KÜSK’i kogemuspäev „Kogukonnad ei nuta“ Viljandi Pärimusmuusika Aidas. Osales Ester Tammis.
11. Käina jahtkonna ühisjaht metssigade arvukuse vähendamiseks.
14. Hiiumaa aasta isa tiitliga austati talupidaja Tiit Uusoja, kelle peres on neli last. Hiiu Lehes ilmus Harda Roosna „Aasta isa – laste jaoks alati olemas“. Hiiu Lehes artikkel „Swedbanki töötajad tegid heateo“. Autorid Ester Tammis ja Liisi Kummer-Leman.
21. Hiiumaa tublimate vabaühenduste hulgas said uuendusliku algatuse eest auhinna Kassari rahvamaja kodukohviku Hõng eestvedajad Liisi Kummer-Leman ning Annika ja Kaisa Kääramees.
Orjaku külamajas alustas joogatreening, juhendab Maia Jõpiselg, osaleb 8 inimest, sest rohkem ei mahu.

25. Kassari rahvamajas ingelliku reiki õpetaja Egle Vodi juhendamisel meditatsioon.
27. Kassari rahvamajas hakkas Annika Kääramees korraldama vabatantsu treeninguid.
29. Vabariikliku koolinoorte 15. mälumängumeistrivõistlustel Kärddlas saavutas põhikooli arvestuses teise koha Käina kooli võistkond, mille kosseisu kuulusid ka Jaagup Kopli ja Aigar Tammeveski.
Hiiu Lehes 5. XII T. Heldema artikkel „Mälumänguritel tubli järelkasv“.
4. Orjaku külamajas näidati filmi „Kibe!“.
- 15.–16. Käsitöö ja omatoodangu laat Kärddla kultuurikeskuses. Kauplemas Margit Kääramees, Ülle Lorits, Merike Niimann ning Lest ja Lammas.
23. Jõululaat Kassari Puhkekeskuses.
24. Jõulujumalateenistus Kassari kabelis.
27. Aastalõpukontsert Orjaku külamajas, esineja Jaan Pehk.
29. Kassari rahvamaja aastavahetuse programm, kitarridel Märten Kross ja Peeter Metsar, avatud kohvik Hõng.
31. Aastavahetus Kassari rahvamaja kohvikus Hõng.

Detsember

2. MTÜ Saarte Kogu üldkoosolek Muhus. Kassarit esindasid Linda Tikk ja Tiiu Kopli.

Meenutamisi ja kuulutamisi Kassari rahva möödunud aasta tegemistest

DAGÖ
KONTSERT HIUMAAL
28. JUULIL KELL 20:00
KASSARI KUURSAALIS - **KAKU**

Piletid müügil Piletimaailmas ja tund enne algust kohapeal (17€/20€)

www.hiiumaale.ee

KASSARI HARIDUSSELTSI NÄITETRUPP ESITLEB:

"MIS PÄRAST SURMA SÜNDIS"

Naljamäng kolmes vaatuses
F. Thieme jutu järel näitelavale toimetanud A. Rennit
Mugandanud Kassari Haridusseltsi näitetrupile Raivo Rüütel 2017

Äikese tõttu ärajäänud viimase etenduse asemel
lisaetendus 21.septembril kell 19.00
Kassari Rahvamaja saalis

Pilet 5.-

Tegelased:	
Härra Brinkmann	Sander Kopli
Alma Vendel, tema lapselaps	Ulvi Uusoja
Doktor Vendel, Alma abikaasa	Rait Üksik
Riike, teenija	Evi Sadul
proua Bertram, Brinkmanni õde	Tiivi Lipp
Helene, Brinkmanni õetütar	Margit Juur
Linnapea	Ester Tammis
Pristav	Toivo Platov
Triinu, Brinkmanni vennatütar	Triinu Schneider

KASSARI 2017

**30. septembril
kell 15.00**

Kassari muuseumimeja õuel
avab Kassari Haridusselts koos
Eesti Vabariigi Riigikantslei ja
perekonnaga

Ülo Kaevatsi mälestuspingi.

Ülo Kaevats oli teadusfilosoof, rahvarinde eestvedajaid, "Eesti entsüklopeedia" peatoimetaja ja taastatud Eesti Vabariigi esimene riigisekretär. Ta sündis 1947. aasta mihklipäeval Kassaris ning oleks sel aastal saanud 70-aastaseks.

Kõnelevad riigisekretär Heiki Loot, Kassari Haridusseltsi esindaja ja perekonna poolt Mihkel Kaevats.

Pärast kõnesid ootab külalisi muuseumis kohvilaud.

Lepa Anna Sukasäär

2005. aastast on Lepa Anna Sukasäärest toetatud Kassari noorte haridust ja saare omakultuuri kokku 2601,92 euroga.

Oleme toetanud Liisi Käärameest ja Mailiis Tammelehte (kuue kuu ühiselamuüür), Liis Vikerpuuri (ettevalmistus vabatahtlikutööks Kreekas), Kati ja Kristjan Lippu (osalemine Europeade'i festivalil Hispaanias), Maarja Niimanni (osalemine õpilasvahetuse programmis Uus-Meremaal), Kassari Haridusseltsi (lauamängu „Lepa Anna nõiaköök“ kujundamine), Epp Korvi (õpingud Tartu ülikoolis), Kristiina Kaske (õpingud Debreceni ülikoolis), Linda Tikku (Hiiumaa-teemalise lauamängu kujundamine), Merike Niimanni (Kassari postiteenuse ja kinonäitamise uurimistöö), Maarja Niimanni (viimase kursuse praktika) ning Anu Hülgi (raamatu „Pildikesi miljonäride elust“ toimetamine).

Kahjuks on jäänud mõned noored toetuseta, kuna ei ole toetuse taotlust õigesti vormistanud. Lepa Anna Sukasääre halduskogu liikmed ja eeltoodud stipendiaadid on valmis teid taotluste tegemisel aitama.

Täiendav info www.erkf.ee.

Kassari Haridusseltsi juhatus kinnitas 2018. a stipendiumide eelisvaldkonnad:

1. Kassari saare noorte ja täiskasvanute õppe ja täiendõppe toetamine.
2. Kassari saare elu edendamine.
3. Kassari saart puudutavate kodulooliste materjalide kogumine ja trükiks ettevalmistamine.

Kassari Haridusseltsi juhatus kinnitas Lepa Anna Sukasääre halduskogu uue koosseisu: Rein Järva, Tiiu Kopli, Aivar Kääramees, Toivo Platov ja Heli Tuisk. Halduskogu valis esimeheks Heli Tuisu.

Halduskogu liige Tiiu Kopli

Täname

- vabatahtlikke Evi Sadulat, Valve Möldrit, Rein Järvat, Maarja Unduskit, Kati Kukke, Ulvi Metsa, Hiivi-Liivi Mugamäed, Helin Käärameest, Urve Käärameest, Tiiu Koplit, Maie Nittimit, Tiia Karapetjani, Eva Lauri, Merike ja Tõnis Niimanni ning Silvi Steinbergi, kes hoidsid suvel neljapäeviti, reedeti ja laupäeviti Kassari kabeli avatuna, ning lilleseadjaid Mari Stormi ja Piret Üprust. Kabelit külastas 2627 inimest.
- tundmatuks jääda soovinud inimest, kes kinkis kabelile gobeläänid, sepistatud palveküünalde aluse, müügiriigi ja annetuste kassa.
- õdesid Annika ja Kaisa Käärameest kohviku Hõng idee ja teostuse eest.
- Kassari raamatukogule annetajaid. Vähe kasutatud ja uusi raamatuid ning laste lauamänge kinkis rahvamajale Anne-Mari Rebane, Toomas Risti tegi iga-aastase pööninguleid-annetuse, Adam Cullen kinkis oma luulekogu „Lichen/Samblik“ ning meie hea koostööpartner trükikoda Printon annetas uusi raamatuid.
- kõiki Kassarimaa inimesi ja ettevõtjaid, kes aitasid kaasa Kassari kultuurineljapäevade neljanda hooaja ja programmi Suvi Kassaris sisustamisel – koos teiega oleme ellu kutsunud ühe tõeliselt suure asja! Uuel hooajal uue hooga! Et abilisi oli palju, ei mahuks kõik siia ära, seega – TÄNU JA KUMMARDUS KÕIGILE! Lugupidamisega Margit Kääramees, KKNP projektijuht.

Teated

Kassari Haridusselts soovib Hiiumaal ellu kutsuda tervisekooli. Ühiskonna eesmärk ei ole eluea pikenemine, eesmärk on saada juurde täisväärtuslikult elatud aastaid.

Tervisekoolis käsitletakse teemasid, mis pakuvad suuremat huvi ja aitavad ise enese heaks midagi ära teha.

Osalemise soovist ja huvipakkuvatest teemadest andke palun jaanuarikuu jooksul teada Tiiu Koplile 469 7141 või 5347 8572.

---

24. detsembril kell 19 Kassari kabelis jõulujumalateenistus.

Sel kirikuaastal laulatati kolm paari. Kassari kabeliaias saadeti viimsele teekonnale kuus inimest.

---

29. detsembril kell 19.00 Kassari rahvamas aastavahetuse programm. Kitarridel Märten Kross ja Peeter Metsar. Avatud kohvik Hõng.

---

31. detsember 18.00 – 1. jaanuar 01.00 Kassari rahvamaja kohvikus Hõng aastavahetuspidu.

EESTIMAA

Meribell Rüütel, Käina kooli 3. klass

Mulle meeldib elada
siin kaunil Eestimaal.
Kus suviti saab supelda
ja talvel lumi maas.
Ei sõda siia ulatu,
on rahu meie maal.
Ja kui meil läheb igavaks,
siis nalja teeme ka.
Ei ole vaja reisida
ja raha raisata,
sest meie oma Hiiumaa
on paradiisisaar.

Väljaandja Kassari Haridusselts.
Ilmub kaks korda aastas.

Kokku kirjutanud Merike Niimann. Toimetanud Anu Hülge. Kujundanud Tiivi Lipp.
Fotod ja plakatid: Kristiina Tiimus, Urmas Liit, JAN007, Liisi Kummer-Leman, Tiivi Lipp,
Anna Lipp, Eike Meresmaa ja Viktor Rõbtšenko (esikaanefoto).